

Cuma Günü Ölmenin Faziletine İlişkin Rivayetlerin Tahlili

Hasan ERYILMAZ | <https://orcid.org/0000-0001-5343-6981>

Dr. | Yazar | hasaneryilmaz85@gmail.com

Ömer Halisdemir Üniversitesi | <https://ror.org/03ejnre35>

Hadis | Niğde, Türkiye

Öz

Ölüm her canlıyı bekleyen kaçınılmaz bir sonudur. Pek çok inanç ve kültürde bu zorunlu durumu insanoğlu için katlanılır kılmak için birtakım öğretici ve ritüeller yer almaktadır. İslam geleneğinde de ölüm şekli ve zamanını yorumlayarak ölenin ardından hayır konuşmak ve yakınlarını teskin etmek önemli bir kültürel değer olarak görülmektedir. Bu kültürün oluşması ve yayılmasında rivayet mühtesebatı büyük rol oynamaktadır. İslam toplumunun ölüm hakkındaki değer yargılarına etki eden saiklerden biri de Cuma günü ölen kişiye kabir azabının olmayacağını bildiren rivayet grubudur. Toplumun pek çok kesiminde bilinen ve dini yaşantıda kendisine yer bulan bu rivayet kümesi, yakınlarını kaybeden kederli aileleri teselli etmek ve ölen kişi için dua yerine geçmesi düşüncesiyle taziye meclislerinde zikredilmektedir. Ancak toplumun değerlerine yön veren bu gibi rivayetlerin sıhhat durumlarını yaygın halk kabullerine dönüşmeden önce irdelemek ve tahlil etmek, eğilimin doğru bir yöreğe oturması için son derece elzem görülmektedir. Mamafih bu makalede ölüme ilgili Cuma gününe özel bir anlam yükleyen rivayetlerin bir hadis olup olmadığının tespiti ve sıhhati ortaya konulmaya çalışılacaktır. Bu kapsamda sözü edilen rivayetlerin sened ve metin tenkidine geçmeden önce İslam kültüründe Cuma gününün yeri ve önemine kısaca değinilecek, ardından rivayetin kaydedildiği en mukaddem kaynaklar ve hadisin keyfiyeti tespit edilmeye çalışılacaktır. Bir rivayetin tariklerini doğru anlamamanın en verimli yolu hadise ait bütün tariklerin resmedildiği bir isnad şeması oluşturmaktır. Bu noktada temel hadis kaynaklarında geçtiği hal üzere rivayetin râvilerini resmeden bir isnad şemasına yer verilecektir. Ancak makale türünün sınırlılıkları göz önünde bulundurularak çalışmanın kapsamı h. beşinci yüzyıla kadarki hadis kitapları ile sınırlı tutulacaktır. Daha sonra sağlıklı bir sened tenkidi yapılabilmesi için isnadda yer alan bütün râvilerin kısaca cerh ve tadil alimlerince yapılan değerlendirmelerine yer verilecektir. Bu sayede isnadda ismi geçen râvilerin zayıf ve güçlü yönüne dikkat çekilecektir. Makalenin son kısmında ise rivayetin sıhhati metin tenkidi yapılarak tespit edilmeye çalışılacaktır. Bu noktada hadise karşı müspet ve menfi yaklaşan isimlerin görüşlerine ve ayrıca bu yaklaşımların değerlendirilmesine yer verilecektir. Bu sayede alimlerin hadise karşı bakışlarının arka planları ve düşünce biçimleri tespit edilmeye çalışılacaktır. Sonuç olarak bu çalışma ile Cuma günü ölmenin diğer günlerden farklı olduğunu haber veren rivayetlerin İslam toplumunda bu günde ölmenin faziletinin kabulüne yönelik bir delil niteliği taşıyıp taşımadığı değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler

Hadis, Cuma, Ölmek, Fazilet, Rivayet

Atf Bilgisi

Eryılmaz, Hasan. "Cuma Günü Ölmenin Faziletine İlişkin Rivayetlerin Tahlili". *Rize İlahiyat Dergisi* 24 (Ekim 2023), 191-207. <https://doi.org/10.32950/rid.1326748>

Yayın Bilgileri

Türü	Araştırma Makalesi		
Süreç Bilgileri	Geliş Tarihi: 13.07.2023	Kabul Tarihi: 26.09.2023	Yayın Tarihi: 20.10.2023
Değerlendirme	İki Dış Hakem / Çift Taraflı Körleme		
Etik Beyan	Bu çalışmanın hazırlanma sürecinde bilimsel ve etik ilkelere uyulduğu ve yararlanılan tüm çalışmaların kaynakçada belirtildiği beyan olunur.		
Benzerlik Taraması	Yapıldı - iThenticate		
Çıkar Çatışması	Çıkar çatışması beyan edilmemiştir.		
Etik Bildirim	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Finansman	Bu araştırmayı desteklemek için dış fon kullanılmamıştır.		
Telif Hakkı & Lisans	Yazarlar dergide yayınlanan çalışmalarının telif hakkına sahiptirler ve çalışmalarını CC BY-NC 4.0 lisansı altında yayımlanmaktadır.		

Dizinlenme Bilgisi

Analysis of Rumors Regarding the Virtue of Dying on Friday

Hasan ERYILMAZ | <https://orcid.org/0000-0001-5343-6981>

Dr. | Author | hasaneryilmaz85@gmail.com

Ömer Halisdemir University | <https://ror.org/03ejnre35>

Hadith | Niğde, Türkiye

Abstract

Death is an inevitable end that awaits every living thing. In many beliefs and cultures, there are some teachings and rituals to make this necessary process bearable for human beings. In the Islamic tradition, interpreting the manner and time of death, speaking charity to the deceased and comforting their relatives is considered an important cultural value. Narration material plays a major role in the formation and spread of this culture. One of the motives affecting the Islamic society's value judgments about death is the set of narrations stating that there will be no torment in the grave for the person who dies on Friday. This group of narrations, known in many segments of society and finding a place in religious life, is mentioned in condolence assemblies to console the grieving families who lost their relatives and to serve as a prayer for the deceased. However, it seems extremely essential to examine and analyze the authenticity of such narratives that shape the values of the society before they turn into widespread public acceptance, in order for the trend to take a correct path. However, in this article, we will try to determine whether the narrations about death that give a special meaning to Friday are a hadith and to reveal their authenticity. In this context, before moving on to the chain and text criticism of the mentioned group of narrations, the place and importance of Friday in Islamic culture will be briefly touched upon, and then the most ancient sources in which the narration is recorded and the quality of the hadith will be tried to be determined. The most efficient way to correctly understand the lines of a narration is to create an isnad diagram in which all the lines of the hadith are depicted. At this point, an isnad scheme depicting the narrators of the narration as mentioned in the basic hadith sources will be included. However, considering the limitations of the article type, the scope of the study h. It will be limited to hadith books dating back to the fifth century. Then, in order to make a sound send criticism, the evaluations of all the narrators in the isnad made by the scholars of cerh and tamil will be included. In this way, attention will be drawn to the strengths and weaknesses of the narrators mentioned in the isnad. In the last part of the article, the authenticity of the narration will be tried to be determined by text criticism. At this point, the opinions of those who have positive and negative approaches to the hadith and also the evaluation of these approaches will be included. In this way, the background of the reflexes and ways of thinking developed by scholars towards the hadith will be tried to be determined. As a result, this study will evaluate whether the narrations stating that dying on Friday is different from other days are evidence of the acceptance of the virtue of dying on this day in the Islamic society.

Keywords

Hadith, Friday, Die, Virtue, Rumor

Citation

Eryilmaz, Hasan. "Analysis of Rumors Regarding the Virtue of Dying on Friday". *Rize Theology Journal* 24 (October 2023), 191-207. <https://doi.org/10.32950/rid.1326748>

Publication Information

Type	Research Article		
Process Information	Date of Submission: 13.07.2023	Date of Acceptance: 26.09.2023	Date of Publication: 20.10.2023
Peer-Review	Double anonymized - Two External		
Ethical Statement	It is declared that scientific and ethical principles have been followed while carrying out and writing this study and that all the sources used have been properly cited.		
Plagiarism Checks	Yes - iThenticate		
Conflicts of Interest	The author(s) has no conflict of interest to declare.		
Complaints	ilahiyatdergi@erdogan.edu.tr		
Grant Support	The author(s) acknowledge that they received no external funding in support of this research.		
Copyright & License	Authors publishing with the journal retain the copyright to their work licensed under the CC BY-NC 4.0.		

Abstracting and Indexes

Giriş

Ölüm, dünya hayatının bittiği ahiret hayatının başladığı önemli bir olgudur. Arapça sözlüklerde mevt, vefat, helak gibi sözcüklerle karşılık bulan ölüm kavramı, yaşamın zıddı olarak kullanılmaktadır.¹ Genellikle ruhun bedenden ayrılmasıyla kişinin maddi hayatının son bulması şeklinde tanımlanan ölüm, yaratılmış bütün canlı varlıklar için değişmez bir hakikattir. İnsanoğlu ölüm şuuruna sahip yegâne varlık olsa da ölümünü kendi iradesi ile kontrol edememektedir. Yaratılmışların en üstünü olarak betimlenen insan, pek çok hususu olduğu gibi kendisini çaresiz bırakan ve korkutan ölüm kavramını da merak etmiş, yorumlamış ve farklı inanışların konusu haline getirmiştir. Ölüm olgusunu anlamlandırma şekli, toplu mların inançları, bilgi düzeyleri ve yaşadıkları coğrafyanın sahip olduğu sosyo-kültürel kabullerine göre çeşitlilik arz etmiştir. Ölümün soğuk yüzü karşısında insanoğlunu teskin eden en önemli sığınak, sonraki yaşamın dünya hayatından daha iyi olacağı düşüncesidir. Bu düşünce gerek ölmek üzere olanların gerekse sevdiklerini kaybedenlerin kendilerini daha huzurlu hissetmelerini sağlamaktadır. Bu sebeple ölenin ardından güzel temenni anlamında çeşitli ritüellere hemen her kültürde rastlanılmaktadır. İslam kültüründe de ölmüşlerin ardından hayır konuşmak, onu güzel hatıralarla anmak ve ölümden sonraki hayatın onun için daha hayırlı olması yönünde dua ve temennilerde bulunmak dini metinler eliyle tavsiye edilmiştir. Bunun yanında bazı hadis kaynaklarında ölümün gerçekleştiği hal, zaman ve mekânın keyfiyetine göre ölen kişinin sonraki hayatının şekilleneceğini bildiren haberler de mevcuttur. Örneğin nöbet mahâlinde ölmek,² ölüm esnasında alın terlemesi,³ yatmadan önce Mülk suresi okumak,⁴ Cuma günü ve gecesinde ölmek⁵ gibi hususlar bazı rivayetlerde kabir azabına engel olarak betimlenmiştir. İslam dininin dünya ve ahiret saadetini sağlamak üzere vazettiği sayısız salih amelin ulaşmak istediği gaye değerlere tek bir amel ve halle ulaşabileceğini ifade eden bu gibi rivayetlerle ilgili bazı soru işaretleri kaçınılmaz olmaktadır. Bilhassa Cuma günü ölmek gibi bütünüyle insan iradesinin dışında zuhur eden bir olgunun sahih hadisler eliyle tavsif edilen bir azabı kaldırarak olması rivayetlerin isnad ve metin tenkidine tabii tutulmasını ve bağlamının sorgulanmasını zorunluluk haline getirmiştir. Yapılan literatür taramasında ise klasik kaynaklarda rivayetin şerhi sadedinde birtakım bilgilere yer verilirken rivayetle ilgili müstakil bir çalışmaya rastlanılmamıştır. Benzer şekilde modern dönemde de literatürde böyle bir eksiklik olduğu gözlemlenmiştir. Çalışmanın amacı, Cuma günü vefat eden kimselerin kabir azabından kurtulacağını ifade eden rivayetleri tespit ederek, sened ve metin açısından incelemektir. Bu çerçevedeki rivayetlerin sıhhat ve bağlamı ile ilgili bilgiler ortaya konularak halk sathında karşılık bulan kabullerin sağlam delillere dayanıp dayanmadığı tespitine olan ihtiyaç, araştırmanın önemini ortaya koymaktadır. Çalışmada ilk olarak Cuma gününün İslam Kültüründeki yeri ve önemine dair özet bilgilere yer verilecek ardından hadis kaynakları taranarak rivayetlerin kaydedildiği en eski derlemeler tespit edilmeye çalışılacaktır. Kaynakları tespit edilen rivayetlere yönelik cerh ve ta'dil âlimlerinin rivayet hakkındaki kanaatlerine öncelik vermek suretiyle sened tenkitine yer verilecektir. Bu kapsamda tabakât kitaplarından da istifade edilecektir. Daha sonra rivayetlerin metin tenkidini yapmak üzere bu konuda görüş bildirmiş âlimlerin görüş ve kanaatlerine başvurularak bir neticeye ulaşmaya çalışılacaktır.

İsnad ve metin değerlendirmesine geçmeden önce rivayetleri doğru anlamak için Cuma gününün İslam toplumu için ne ifade ettiğine kısaca temas etmek faydalı olacaktır.

1. İslam Kültüründe Cuma Gününün Yeri ve Önemi

Toplama, bir araya getirme manasındaki “cem” kökünden türeyen “Cuma” kelimesi Arapça bir isim olarak İslam dininin haftalık bayram gününü ifade etmektedir.⁶ Kur'an-ı Kerim'de pek çok ayette “cem” kökünden terkiplere rastlanırken “el-Cum'a” isimli müstakil bir de sure yer almaktadır.⁷ Cuma, Müslümanlıkla birlikte var olmuş, içerisinde bulunduğumuz güne değin hassasiyetle yaşanmış ve kıyamete kadar da aynı özenle yaşanmaya devam edilecek bir gündür. İslam'dan önce Arap toplumları arasında günlerin bugünkü kullanımlarına rastlanılmamaktadır. O dönemde Cuma gününe karşılık gelen güne

¹ Ebû'l-Fazl Cemâlüddîn b. Mükerrrem er-Rüveyfî İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab* (Beyrut: Dârus'Sâdr, 1414), 2/90.

² Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî, *el-Câmi'u's-Sahîh* (Beyrut: Dâru'l-İhyâ'it-Turâsî'l-Arabî, 1431/2010), “imâre”, 50; Ebû Abdîrrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî, *es-Sünenü'l-Kübrâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421), “Cihat”, 39.

³ Ebû İsâ Muhammed b. İsa et-Tirmizî, *es-Sünen* (Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998), “Cenâiz”, 10.

⁴ Tirmizî, “Fedâilu'l-Kur'an”, 9; Ebû Muhammed Abdullah b. Abdîrrahmân ed-Dârimî, *es-Sünen* (Suud: Dâru'l-Mugnî, 1412/2000), “Fezâilü'l-Kuran”, 19.

⁵ Tirmizî, “Cenâiz”, 72.

⁶ İbn Manzûr, *Lisânü'l-Arab*, 8/53.

⁷ Âl-i İmrân 3/157, 173; Yûnus 10/58; Ya-sîn 36/32; el-Kıyame 75/17; el-Cum'a 62/9; el-Hümeze 104/2.

“yevme’l-urube” ya da “yevme’l-arube” ismi verilmiştir.⁸ Bu kelime Aramî dilinde “arefe günü” anlamında kullanılırken Arapça’da “Araplık günü” anlamlarına gelmektedir.⁹ Kaynaklarda bu özel güne ne zamandan beri “Cuma” denildiği ile ilgili farklı bilgilere rastlanmaktadır. Bazı rivayetlere göre Kureyşlilerin toplantı yapmaya başlaması ile ilk olarak Ka’b b. Lüeyy tarafından “Cuma” isminin kullanıldığı nakledilmektedir.¹⁰ Oldukça erken döneme işaret eden bu bilginin aksine kavramın İslamî olduğu düşüncesi genel kanaate daha uygun düşmektedir.¹¹ İbn Sa’d’ın (ö. 230/845) bildirdiğine göre henüz Cuma namazının farz kılınmadığı bir dönemde Hz. Peygamber tarafından Medine öğretmeni Mus’ab b. Umeyr’e yazılı olarak iki rekatlık namaz emredilmiş, bunun üzerine Es’ad b. Zürâre’ye ait bir bahçede toplanılarak Hz. Peygamberin emri yerine getirilmiştir.¹² İslam’ın yeni girdiği ve kurumsal yapısının henüz oluşmadığı topraklarda Müslümanların aralarındaki dayanışma ve aidiyet duygusunu temin edecek birtakım etkinliklere ihtiyaç duyulmuştur. İbn Sîrîn’in (ö. 110/729) rivayetinde sözü edilen ihtiyaç bazı Medineli Müslümanlar tarafından Yahudi ve Hristiyanlarda olduğu gibi özel bir günde topluca ibadet etme teklifi ile kendini göstermiştir.¹³ Hz. Peygamber’in Mus’ab’a ilettiği yazılı bildirin de Medineli Müslümanların bu talebiyle ilgili olduğu söylenilebilir. Şayet Müslümanların Cuma günü toplanma talepleri Hz. Peygamberin emri ve işaretini üzerine oluşmuşsa ilk Cumanın hicret esnasında “Ranûna” denilen yerde kılınması, onların hem bu haftalık ibadetlerini hem de bu ibadet için Cuma gününün seçilmesi içtihadı bizzat Hz. Peygamber tarafından yapılmıştır.¹⁴ Sonuç olarak “Cuma” isminin ne zaman kullanılmaya başlandığı ile ilgili birtakım farklı bilgiler bulunsa da hicretten önce kullanılmaya başladığını söylemek doğru olacaktır. Nitekim el-Cum’a suresinde Cuma günü namaz için çağrı yapıldığında dünya işlerini bırakıp derhal namaza koşmayı emreden âyet,¹⁵ Cuma gününün hicretten önce de bu adla anıldığına işaret etmektedir.¹⁶ Zira âyette yeni bir isimlendirme söz konusu olmayıp, müminlerin öncesinde bildikleri bir günde ibadet emrolunmuştur.

İslam dininde aylar arasında Ramazan ayının, kandiller arasında Kadir gecesinin ve günler arasında da Cuma gününün pek müstesna bir yeri vardır. Bu günde Allah Kur’an-ı Kerim diliyle müminlere sair zamanlarda helal olan alışverişi bırakmak ve Allah’ın adını anmak için mescitlere koşma gibi özel bir sorumluluk yüklemiştir. Pek çok hadis-i şerifte de Hz. Peygamber onun efdaliyet, özellik ve ahkâmından sıklıkla söz etmiştir. Bu sebeple hadis kitaplarında Cuma gününe özel bölüm tahsis etmeyen muhaddis yok gibidir. Dahası pek çok İslam âlimi tarafından Cuma gününün mahiyet ve özelliklerini konu alan müstakil bir edebiyat türü de ihdas edilmiştir. İslam diyarlarında yalnızca bu güne has Cuma mescitleri inşa edilmiş, “Cuma Selamlığı” adı altında yönetici ve tebaa arasında kaynaşma etkinlikleri düzenlenmiştir. Esasen Cuma gününün kutsiyeti yalnızca Müslümanlarla da sınırlı değildir. Evvel emirde Yahudiler için de ibadet ve toplanma günü olarak bu gün tahsis edilmiş, ne var ki onlar dinleriyle ilgili pek çok hususu aslından kopardıkları gibi Cuma gününü de Cumartesi günü ile değiştirmişlerdir. Müfessir Yahyâ b. Sellâm’ın (ö. 200/815) Süddî’den (ö. 127/745) aktardığı bir naklinde Hz. Musa’nın ibadet ve istirahat günü olarak Cuma gününü bildirmiş olmasına karşın Yahudilerin, Allah’ın Cumartesi günü bir şey yaratmadığı iddiasından hareketle kendilerine Cumartesi günü ibadet ve istirahat günü seçtikleri ve Yüce Allah’ın da ceza olarak onlara Cumartesi gününü tahsis ettiği bilgisine yer verilmektedir.¹⁷ Söz konusu bu ceza, gerek Cumanın fazilet ve bereketinden mahrum edilmek, gerekse Cumartesi günü boyunca rızık aramak ve çalışmak gibi hayatın idamesi için gerekli şeylerden engellenme şeklinde anlaşılabilir. Nitekim Kur’an-ı Kerim’de balıkçılıkla geçimlerini sağlayan bazı Yahudi grupların, çalışmanın yasak olduğu Cumartesi günü deniz ürünlerinde artış yaşanması karşısında sabretmek üzere imtihan edildikleri anlatılmaktadır.¹⁸ Keza Hristiyanlar da Cuma günü hususunda Yahudilere benzer bir reaksiyon göstermişlerdir. Merfû bir rivayette Hristiyanların ilahi irade tarafından kutsal gün olarak takdir edilen Cuma günü üzerinde ihtilafa düştükleri, bu günün yerine başka günlere itibar ettikleri ve onlardan sonra geldiği halde Cumanın yalnızca Müslümanlara nasip olduğu

⁸ Cahiliye döneminde diğer günler ise Şiyâr, Cumartesi; Evvel, Pazar; Ehven, Pazartesi; Cubâr, Salı; Dubâr, Çarşamba; Münîs ise Perşembe olarak isimlendirilirdi. bk: İbn Manzûr, *Lisânü’l-Arab*, 1/593.

⁹ Ebû’l-Fağl Aħmed b. ‘Alî b. Muħammed b. Aħmed el-Asķalânî, *Fethu’l-Bârî Şerhu Sahîh el-Buhârî* (Beyrut: Dâru’l-Marife, 1379), 2/353; 7/163. Bkz: Mehmet Yaşar, *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi* (Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 1995), 14.

¹⁰ Ebû’l-Abbâs Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed ez-Zebîdî, *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi* (Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yayınları, 1981), 3/4.

¹¹ Ebû’l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Zâdü’l-mesîr fi İlmî’t-Tefsîr* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 1422), 4/283.

¹² Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa’d el-Bağdâdî, *et-Tabakâtü’l-Kübrâ* (Beyrut: Dâru’s-Sadr, 1968), 3/118.

¹³ Ebû’l-Hasen Nürüddîn Alî b. Ebî Bekr el-Heysemî, *Mecmau’z-Zevâid* (Kahire: Mektebetü’l-Kudsi, 1994), 2/176.

¹⁴ M. Esat Kılıçer, “Cuma ve Cuma Namazı”, *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 7/70-71 (Mart-Nisan 1968), 62.

¹⁵ el-Cum’a 62/9.

¹⁶ Hayrettin Karaman, “Cuma”, *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 1993), 8/85-89. Bu bilgiden Hz. Peygamber’in Müslümanların haftalık ibadeti olan namazın hangi gün edileceği konusundaki içtihadının daha sonra “Cuma günü namaz için çağrıldığıımızda...” (el-Cumu’a, 62/9) âyet-i kerimesiyle tasdik edildiği çıkarımı yapılabilir. Ancak konunun daha detaylı incelemeye muhtaç olduğu da ortadadır.

¹⁷ Ebû Zekeriyâ Yahyâ b. Sellâm et-Teymî, *Tefsîr-u Yahya b. Sellâm* (Beyrut: Dâru’l-Kütübi’l-İlmiyye, 2004), 1/98.

¹⁸ el-Âraf 7/163.

ifade edilmiştir.¹⁹ Dolayısıyla İslam inancına göre Cuma günü yalnızca Hz. Peygamberin nübüvvet dönemiyle ilgili olmayıp, kâinatın yaratılmasından mahşer gününe kadar, tüm zamanları kuşatan bir yere ve değere sahiptir.²⁰

Buna göre Cuma günü ölmenin faziletiyle ilgili rivayet ya da rivayetlerin hadis ilmi açısından durumunu incelemeye geçebiliriz.

2. Cuma Günü Ölmenin Faziletine Dair Hadisler

Tespit edebildiğimiz kadarıyla Cuma günü ölmenin faziletini ifade eden rivayetin ilk kayıtları Abdürrezzâk'ın (ö. 211/826 -27) *Musannefi* ve Ahmed b. Hanbel'in (ö. 241/855) *Müsned*'inde yer almaktadır. Ayrıca çalışmamızı sınırladığımız h. 5. asra kadarki müelliflerden Abd b. Humeyd (ö. 249/863-64), Tirmizî (ö. 279/892) , Ebû Ya'lâ (ö. 307/919), Taberânî (ö. 360/971), Ebû Nuaym (ö. 430/1038) ve Beyhâkî (ö. 458/1066) de rivayeti tahrir eden muhaddislerdendir. Söz konusu kayıtlarda müelliflerin yer verdiği sened ve metinler aşağıdaki gibidir.

1. Abdürrezzâk: İbn Cüreyc>Bir Adam>İbn Şihab>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ - أَوْ يَوْمَ الْجُمُعَةِ - بَرِيءٌ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ» أَوْ قَالَ: «وَقِيَّ فِتْنَةَ الْقَبْرِ، وَكُتِبَ شَهِيدًا»²¹

2. Abdürrezzâk: İbn Cüreyc>Rebî'a b. Seyf>Abdullah b. Amr>Hz. Peygamber

بَرِيءٌ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ²²

3. Abdürrezzâk: İbn Cüreyc>Bir Adam>el-Muttalib b. Abdullah b. Hanteb>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ بَرِيءٌ مِنْ فِتْنَةِ الْقَبْرِ²³

4. Ahmed b. Hanbel: Süreyc b. Numan>Bakiyye b. el-Velîd>Muaviye b. Said et-Tucîbî>Ebâ Kabîl el-Mısrî>Abdullah b. Amr>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَقِيَّ فِتْنَةَ الْقَبْرِ²⁴

5. Ahmed b. Hanbel: Ebû Amir el-Akadî>Hişam b. Sa'd>Saîd b. Ebî Hilâl>Rebî'a b. Seyf>Abdullah b. Amr>Hz. Peygamber

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ إِلَّا وَقَاهُ اللَّهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ²⁵

6. Abd b. Humeyd: Yezid b. Harun>Bakiyye b. el-Velîd>Muaviye b. Said et-Tucîbî>Ebâ Kabîl el-Mısrî>Abdullah b. Amr> Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَقِيَّ فِتْنَةَ الْقَبْرِ²⁶

7. Tirmizî: Muhammed b. Beşşâr>Abdurrahman b. Mehdî>Ebû Amir el-Akadî>Hişam b. Sa'd>Saîd b. Ebî Hilâl >Rebî'a b. Seyf>Abdullah b. Amr>Hz. Peygamber

مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ إِلَّا وَقَاهُ اللَّهُ فِتْنَةَ الْقَبْرِ²⁷

8. Ebû Ya'lâ el-Mevsilî: Ebû Ma'mer İsmâil b. İbrahim>Abdullah b. Ca'fer>Vakıd b. Seleme>Yezid er-Rakkaşî>Enes b. Malik>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقِيَّ عَذَابَ الْقَبْرِ²⁸

9. Taberânî: Bekr b. Sehl>Muhammed b. es-Serî el-Askalânî>Bakiyye b. el-Velîd>Muaviye b. Said et-Tucîbî>Ebâ Kabîl el-Mısrî>Abdullah b. Amr>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَلَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَقِيَّ فِتْنَةَ الْقَبْرِ²⁹

¹⁹ Müslim "Cum'a", 20.

²⁰ Müslim, "Cum'a", 18.

²¹ Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî, *el-Musannef* (Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403), 3/269.

²² Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/269.

²³ Abdürrezzâk, *el-Musannef*, 3/269.

²⁴ Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed b. Hanbel eş-Şeybânî, *el-Müsned* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001), 11/226.

²⁵ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/147.

²⁶ Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr el-Kissî, *el-Müntehab* (Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988), 132.

²⁷ Tirmizî, "Cenâiz", 72

²⁸ Ebû Ya'lâ Ahmed b. Alî el-Mevsilî, *el-Müsned* (Şam: Dâru'l-Me'mûn li't-Türâs, 1984), 7/146.

²⁹ Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed et-Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr* (Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994), 13/67.

10. **Ebû Nuaym el-İsfahânî**: Abdurrahman b. Abbas el-Varrak>Ahmed b. Dâvud es-Sicistanî>el-Hasen b. Sevvar>Amr b. Musa el-Vecîh>Muhammed b. Münkedir>Cabir b. Abdillâh>Hz. Peygamber

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ أُجِيرَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ وَجَاءَ يَوْمَ الْقِيَامَةِ عَلَيْهِ طَائِعُ الشُّهَدَاءِ³⁰

11. **Beyhakî**> Süleyman b. Âdem>Bakiyye b. el-Velîd>Muaviye b. Said et-Tucîbî>Ebâ Kabîl el-Mısrî>Abdullah b. Amr> Hz. Peygamber

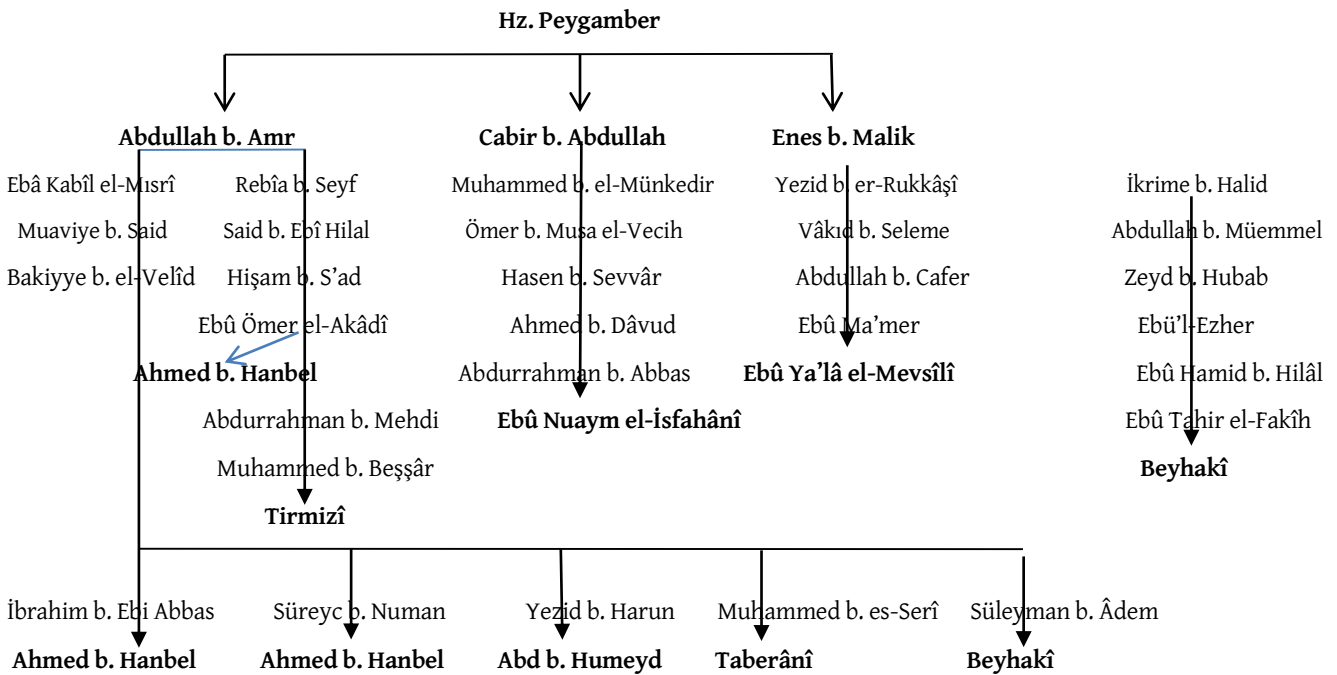
مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ³¹

12. **Beyhakî**>Ebu Tahir el-Fakîh>Ebu Hamid b. Bilal>Ebû'l-Ezher>Zeyd b. Hubab>Abdullah b. Müemmel>İkrime b. Halid el-Mahzumî

مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ خُتِمَ بِخَاتَمِ الْإِيمَانِ، وَوَقِيَ عَذَابَ الْقَبْرِ³²

Hadisin kayıtları metin açısından incelendiğinde bütün rivayetlerde Cuma günü yahut gecesinde ölen kimsenin kabir fitnesi yahut kabir azabından korunacağı bildirilmiştir. Bununla beraber bu gün ve gecede ölenlerin şehit olarak yazılacağı, kıyamet günü şehitlerin ardından gelecekleri ve iman mührü ile mühürleneceklerini ifade eden bazı ziyadelerin de bulunduğu görülmektedir. Ancak bu ziyadelere rağmen bütün tarihler ortak bir manada buluşarak Cuma gününün diğer günlerden farklı olduğu ve bu günde ölen kimsenin kabir hayatında birtakım ikramlara mazhar olacağı haber verilmektedir. Öte yandan rivayetin kaydedildiği en mukaddem kitap olan *Musannef*'te isnad zincirinde bulunan bazı isimlerin meçhul olduğu ve bazı yerlerde de inkıta bulunduğu dikkat çekmektedir. Ancak Ahmed b. Hanbel'den itibaren sonraki dönem kayıtlarda söz konusu eksiklik ve cehalet durumunun giderilerek daha kamil isnadlara dönüştüğü de bir hakikattir. Bu sebepten hadislerin tetkik çalışmalarına Abdürrezzak'ın kaydı dahil edilmeyecek olup, hadisin daha sonraki dönemlerde tasnif edilen ve özellikle isnad açısından merfû ve müsned olma niteliğine haiz tarihleri üzerinde durulacaktır. Yine hadisleri değerlendirme esnasında rivayetin çokça tahrir edilmesi ve bilinirliği göz önünde tutularak sahabe râvilerine göre bir tasnif yolu izlenecektir.

Elbette ki bir hadisin değerlendirilmesine başlamanın en doğru ve uygun yolu, rivayete ait kanalların tamamını resmeden isnat şemasını oluşturmaktır. Bu sebeple, senet ve metin olarak hadise ait olduğu kabul edilen bütün varyantların mümkün mertebe toplanması ve aralarında karşılaştırmalar yapılması büyük önem arz etmektedir. Araştırma konusu olarak seçilen anlatının hadis kaynaklarında çok farklı rivayetleri yer almaktadır. Bu çalışma süresince hem konuyu dağıtmamak hem de isnat şemasını makale türünü aşacak bir noktaya taşımamak için rivayetin tahrir edildiği kaynaklar hicri beşinci yüzyıla kadar ki dönemle sınırlandırılacaktır.

³⁰ Ebû Nuaym Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ* (Mısır: Saâdet, 1974), 3/155.

³¹ Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn el-Beyhakî, *İsbâtü'azâbi'l-ğabr* (Ürdün: Dâru'l-Furkan, 1405), 103.

³² Beyhakî, *İsbâtü'azâbi'l-ğabr*, 104.

3. Hadisin İsnad Açısından Değerlendirilmesi

3.1 Abdullah b. Amr Rivayeti

İlk kaynaklarda da görüldüğü gibi hadisin en bilindik rivayeti sahabeden Abdullah İbn Amr tarafından nakledilmiştir. Merfû olarak nakledilen bu rivayet sair kitaplarda Ebâ Kabil el-Mısırî ve Rebîa b. Seyf yoluyla iki farklı tarikle intikal etmiştir.

1. Ebâ Kabîl el-Mısırî Tariki

Abdullah b. Amr'a dayandırılan rivayetlerin ilki Ebâ Kabîl el-Mısırî>Muaviye b. Said el-Tüçîbî>Bakiyye b. el-Velîd rivayetidir. Bakiyye b. el-Velîd'in müşterek râvisi olduğu bu rivayetler isnad şemasında da görüldüğü üzere Ahmed b. Hanbel, Abd b. Humeyd, Taberânî ve Beyhakî tarafından isnadın başında bulunan İbrahim b. Ebî el-Abbas,³³ Süreyc b. Numan,³⁴ Yezid b. Harun,³⁵ Muhammed b. es-Serrî el-Askalânî,³⁶ Süleyman b. Âdem'den³⁷ nakledilmiştir. Hadisin yer aldığı bütün kaynaklarda *مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ وَقِيَ فِتْنَةَ الْقَبْرِ* lafızlarıyla ortak bir metinle kaydedilmiştir. Rical kitaplarında hadisin râvileri hakkında zikredilen bilgilere kısaca yer verelim:

Ebâ Kabîl el-Mısırî (ö. 128/745)

Asıl adı Huyey b. Hânî el-Me'âfirî'dir. Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn (ö. 233/848) ve Ebû Zur'a'ya göre hadiste sika bir râvidir. Aynı zamanda Ebu Hâtim (ö. 277/890) "*fiten ve melâhim*" hadislerinde onu otorite kabul etmiştir. Ancak İbn Hibbân, (ö. 354/965) sikalar arasında zikrettiği râvinin aynı zamanda rivayetlerde hata yapabildiğini söylemiştir.³⁸

Muaviye b. Said el-Tüçîbî (ö. 140/757)

Tam adı Muaviye b. Said b. Şureyh b. Uzre et-Tuçîbî el-Mısırî'dir.³⁹ İbn Hibbân munkatı hadisler naklettiğinden söz etmiştir.⁴⁰ Yedinci dereceden makbul bir râvi olup "*saduk*", "*hasenü'l-hadis*", "*azizü'l-hadis*" nitelemeleri ile anılmıştır. Cerh edildiğine dair bir bilgiye rastlanılmamıştır.⁴¹

Bakiyye b. el-Velîd (ö. 197)

Tam adı Bakiyye b. el-Velîd b. Said b. Kâb el-Himyeri el-Hımsî'dir. Pek çok otorite tarafından zayıf ravilerden doğru-yanlış nakillerde bulunmakla eleştirilmiştir.⁴² İbn Ebî Hâtim'in (ö. 327/938) onun hakkındaki şu sözü önemlidir: "*Babama Bakiyye'yi sordum. Onun rivayetlerine karşı dikkatli olmam gerektiğini çünkü ondan gelen rivayetlerin temiz olmadığını söyledi.*"⁴³ İbnü'l-İrakî (ö. 826/1423) ise onun tedlis yapmakla şöhret bulduğunu söylemiştir.⁴⁴

İbrahim b. Ebî el-Abbas (ö. ?)

Şöhret bulduğu isim Samerî'dir. Râvi, münekkidler tarafından hoş karşılanmıştır. Ahmed b. Hanbel, İbn Hibbân ve İbn Ebî Hâtim tarafından "*salihu'l-hadis*", "*eş-Şeyh*" ve "*Sika*" olarak nitelendirilmiştir.⁴⁵

Süreyc b. Numan (ö. 217/832)

Künyesi Ebü'l-Hüseyn, tam adı ise Süreyc b. Numan b. Mervan el-Cevherî'dir. Ebû Dâvûd, Yahya b. Maîn, el-İclî (ö. 261/875), İbn Sa'd onu "*sika*" olarak değerlendirirken Nesâî (ö. 303/915), "*zararı yoktur*" demiştir. Zehebî de (ö. 748/1348) "*Muhaddislerin önde*

³³ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/627.

³⁴ Ahmed b. Hanbel, *Müsned*, 11/226.

³⁵ Abd b. Humeyd, *el-Müntehab*, 132.

³⁶ Taberânî, *el-Mu'cemü'l-Kebîr*, 13/67.

³⁷ Beyhakî, *İsbâtü'azâbi'l-kaibr*, 103.

³⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Mizânü'l-İtidâl fi Nakdi'r-Ricâl* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963), 1/624; Ebü'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tehzîbü'l-Kemâl* (Beyrut: Müessesetü'r-Rivaye, 1980), 7/490; Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *es-Sikât* (Haydarabad: Dâirati'l-Mearif, 1973), 4/178.

³⁹ Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdilâlâ es-Sadeî el-Mısırî, *Tarih-i İbn Yûnus* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1421), 1/478.

⁴⁰ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 9/166.

⁴¹ Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Tahrîru Tekerîbi't-Tehzîb* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997), 3/393.

⁴² Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehabî, *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ* (Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985), 8/519.

⁴³ Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürçânî, *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl* (Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 2/259.

⁴⁴ Ebû Zûr'a Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dimaşkî, *el-Müde'llisîn*, thk. Rafet Fevzi Abdül-Muttalib (b.y: Dâru'l-Vefâ, 1995), 4/37.

⁴⁵ Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl* (Haydarabad: Dâirati'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1952), 2/121; Mizzî, *Tehzîb*, 2/118; İbn Hibbân, *es-Sikât*, 8/68.

gelenlerinden biriydi” notunu düşmüştür.⁴⁶

Yezîd b. Harun (ö. 206/821)

Yezid b. Harun b. Zâdî es-Sülemî, h. 118 yılında doğmuştur. “*el-İmam*”, “*şeyhu'l-İslam*”, “*rehber*”, “*el-hafız*” isimleriyle anılmıştır. O, ilmin ve amelin başıydı. Sika ve hüccetti. Hafızdı.⁴⁷

Kesîr b. es-Serrî el-Askalânî (ö. ?)

Asıl adı Ebû Abdullah b. Mütেকellim el-Askalânî'dir. Râvi, İbn Maîn tarafından “*sika*”, İbn Hibbân tarafından ise “*Huffaz*” olarak betimlenmiştir. Ancak İbn Adî (ö. 365/976), onu çok hata yapmakla cerh etmiştir.⁴⁸

Süleyman b. Âdem (ö. ?)

Rical kitaplarında râvi ile ilgili bir bilgi yer almamaktadır. Bakiyye'den rivayeti Beyhakî tarafından “*İsbâtü 'azâbi'l-Kabr*” isimli eserinde nakledilmiştir. Bu onun bütün hadis mükteşebatındaki bir-iki rivayetinden biridir.⁴⁹

Netice olarak Abdullah b. Amr>Ebâ Kabîl el-Mısrî tarihi birkaç muteber hadis derlemesinde yerini almıştır. İsnadındaki râvilerle alakalı münekkidlerin lehte ve aleyhte açıklamaları olduğu görülmektedir. Ancak isnad sisteminde kritik öneme haiz olan müşterek râvi konumundaki Bakiyye b. el-Velîd'in otoriteler tarafından ağır ithamlara maruz kalması rivayetin güvenilirliğine büyük zarar vermektedir. Ayrıca râviye yönelik cerhin genellikle ravinin adaletiyle ilgili olması rivayetin isnad açısından zayıf kabul edilmesini elzem kılmaktadır.

2. Rebîa b. Seyf Tariki

Abdullah b. Amr'dan merfû olarak gelen ikinci rivayet ise Ahmed b. Hanbel ve Tirmizî tarafından ortak bir metinle (مَا مِنْ مُسْلِمٍ يَمُوتُ) kaydedilmiştir.⁵⁰ Hadisin kütüb-i sitedeki tek kaydı olan bu vecihte kaynaklarda zikri geçen hâkim metinden farklı lafızlarla nakledildiği görülmektedir. Her iki eserde de Abdullah b. Amr>Rabîa b. Seyf>Said b. Ebî Hilâl>Hişam b. Said>Ebû Âmir el-Akadî isimlerinin ortak râviler olmasının yanı sıra Tirmizî'nin isnadında ilaveten Abdurrahman b. Mehdi>Muhammed Beşşâr isimli râviler de yer almaktadır. Buna göre Ahmed b. Hanbel'in rivayeti âli isnad, Tirmizî'nin rivayeti ise nâzil isnad olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu sebeple hadisin râvileriyle ilgili değerlendirmelere yer verilirken sözü uzatmama adına yalnızca ortak râvilerin bilgilerine değinilecektir.

Rebîa b. Seyf (ö. 120/737)

Tam adı Rebîa b. Seyf b. Mafî el-Muâfirî el-İskenderânî olan râvi, tabiîn neslindedir. Buhârî (ö. 256/870), onun için “*münkeru'l-hadis*” notunu düşmüştür.⁵¹ Başka yerlerde ise “*hadisi alınmaz*” ve “*hakkında söylenti*” var şeklinde cerh ifadeleri ile anılmıştır.⁵² İbnü'l-Cevzî (ö. 597/1201) ve Zehebî gibi âlimler de onu zayıf râvileri listesinde zikretmişlerdir.⁵³ Buna mukabil, Nesâî ve Dârekutnî (ö. 385/995) hakkında olumlu kanaat beyan etmişlerdir.⁵⁴ İbn Hibbân ise sika râviler arasında anmakla beraber çok fazla hata yapmasına dikkat çekmiştir.⁵⁵

Saîd b. Ebî Hilâl el-Leysî (ö. 135/752)

Ebû'l-Alâî el-Mısrî künyesi ile bilinen râvi, “*İmam*”, “*hafız*” ve “*fakîh*” olarak adlandırılmıştır.⁵⁶ Rivayetleri kütüb-i sitte olarak bilinen derlemelerde yer almaktadır.⁵⁷ Said b. Ebî Hilal, sika bir râvidir⁵⁸ ve sika oluşu sübut bulmuştur. O yalnızca İbn Hazm tarafından

⁴⁶ Zehebî, *Siyer*, 10/220; Mizzî, *Tehzib*, 10/218.

⁴⁷ Zehebî, *Siyer*, 9/359; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/228; Ebû Bekr Ahmed b. Ali b. Sâbit el-Bağdâdî, *Tarihu'l-Bağdâd ve Zeylihu* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1417), 4/364.

⁴⁸ Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân ez-Zehebî, *Tarihu'l-İslâm* (b.y: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003), 5/929; Zehebî, *Siyer*, 11/161; Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr* (Haydarabad: Dâiratü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, t.y.), 1/239.

⁴⁹ Beyhâkî, *İsbât*, 103.

⁵⁰ Ahmed, *Müsned*, 11/147; Tirmizî, “*Cenâiz*”, 72.

⁵¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî, *et-Tarihu'l-Evsat* (Kahire: Dâru'l-Va'y, 1977), 1/308.

⁵² Moğultay b. Kılıç, *İkmâlü Tehzibi'l-Kemâl* (b.y: el-Fârûku'l-Hadis, 2001), 4/349.

⁵³ Ebû'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Ali b. Muhammed el-Bağdâdî, *ed-Duefâ ve'l-Metrukûn* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1406), 1/282; Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân, *Divânü'l-Duefâ* (Mekke: Mektebetü'n-Nahda, 1976), 135.

⁵⁴ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Ali b. Muhammed el-Askalânî, *Tehzibü't-Tehzib* (Hindistan: Matbaatü'd-Dairati'l-Mearifi'n-Nizamiyye, 1326), 3/255.

⁵⁵ İbn Hibbân, *es-Sikât*, 6/301.

⁵⁶ Zehebî, *Siyer*, 6/395.

⁵⁷ Bk. Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî el-Buhârî, *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahihu'l-muhtasar*, thk. Muhammed Zühayr b. Nasır (b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1422), “*Vudû*”3; Müslim, “*İman*”, 302.

⁵⁸ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 7/356.

kuvvetli görülmemiştir.⁵⁹

Hişam b. Sa'd el-Kureyş (ö. 160/776)

Ebû Abbâd künyesi ile tanınan râvi Medinelidir.⁶⁰ Hadisçiler nazarında pek makbul bir yeri yoktur. Yahya b. Said el-Kattan (ö. 198/813), İbn Sa'd, İbn Maîn, Ahmed b. Hanbel, Nesâî, İbn Adî gibi isimlerin onun hakkında "hafız değil", "ondan hadis alınmaz", "zayıf olmasına rağmen hadisi yazılabilir", "isnadı bilmeden naklemedi", "kuvvetli değil", "sikalara muvafık olursa hadisi alınabilir değilse hükümsüzdür", "pek çok hadis ondan dolayı zayıftır" gibi beyanları bulunmaktadır.⁶¹

Ebû Âmir el-Akadî (ö. 204/819)

Tam adı Abdülmelik b. Ebû Âmir el-Akadî el-Basrî'dir.⁶² Kaynaklarda Ahmed b. Hanbel, İbn Maîn ve Nesâî'ye atfedilen nakillerde onun için "sika", "saduk", "me'mun", "hadisini alın", "Basra ehlinin hafızlarındandır" gibi olumlu yorumlara yer verilmişken herhangi bir cerh ifadesine rastlanılamamıştır.⁶³

Cuma günü vefat eden kimsenin kabir fitnesinden beri olacağını bildiren anlatılar içerisinde kütüb-i sittede bulunması nedeniyle en çok bilinen ve hakkında kanaat bildirilen rivayet hiç şüphesiz Abdullah b. Amr>Rebîa b. Seyf kanalıyla aktarılan rivayet olmuştur. Yukarıda da ifade edildiği üzere anlatının râvileri arasında bulunan Rebîa b. Seyf ve Hişam b. Sa'd el-Kureyş kahir ekseriyetin kanaatine göre zayıf râvilerdir. Bu zafiyet hadisin geneline yönelik olumsuz yorumları da kaçınılmaz kılmıştır. Örneğin hadisi nakleden muhaddislerden Tirmizî, hadisin senedinde ittisal olmadığını, çünkü Rebîa b. Seyf'in Abdullah b. Amr'dan hadis dinlediğine dair hiçbir verinin bulunmadığını söylemiştir. Gerçekten de Rebîa b. Seyf, Abdullah b. Amr'dan olan diğer rivayetlerini onunla mülaki olduğu bilinen Ebî Abdurrahman el-Hublî aracılığıyla rivayet etmiştir.⁶⁴ Bu duruma işaret eden Tirmizî, Ebî Abdurrahman el-Hublî'nin bir nedenden ötürü hafzedildiği gerekçesiyle hadisi genel olarak zayıf görmüştür.⁶⁵ Aynı doğrultuda Mizzi, Rebîa b. Seyf'in başka pek çok kişiden hadis aldığını ancak bu isimler arasında Abdullah b. Amr olmadığını söylemiştir.⁶⁶ Buna karşın Taberânî, hadisi Tirmizî'nin işaret ettiği inkitayı Abdullah b. Amr>İyaz b. Ukbe el-Fihri>Rebîa b. Seyf şeklinde vaslederek tahrir etmişse de⁶⁷ İyaz b. Ukbe'nin de Abdullah b. Amr'la mülaki olduğu şüpheli bir konu olarak görülmüştür.⁶⁸ İsnadında zayıf râviler bulunan rivayetin bir de inkita şüphesi taşıması ona karşı temkinli bir yaklaşım sergilemeyi zorunlu kılmaktadır. Özetle rivayet Tirmizî'nin belirttiği hususlar ve râvilerine yönelik cerhler nedeniyle tarafımızca da zayıf görülmüştür.

3.2 Cabir b. Abdillâh Rivayeti

Cabir b. Abdillâh'tan nakledilen rivayet Ebû Nuaym el-İsfahânî tarafından Muhammed b. Münkedir>Ömer b. Musa b. Vecîh>Hasan b. Sevvâr>Ahmed b. Dâvud es-Sicistânî>Abdurrahman b. Abbas el-Varrâk tarihi ve "مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ أَوْ لَيْلَةَ الْجُمُعَةِ أُجِرَ مِنْ عَذَابِ الْقَبْرِ" metni ile kaydedilmiştir.⁶⁹ Bu rivayette daha önceki tarihlerden farklı olarak "kabir azabı ve şehitlerin takipçisi anlamında "طَائِعُ الشُّهَدَاءِ" ifadesine yer verilmiştir. Kaynaklarda bu lafızlarla başka bir kayıt yer almazken "طَائِعُ الشُّهَدَاءِ" ifadesi başka hadislerde Allah yolunda sefere çıkan⁷⁰ ve bu yolda yaralananlar⁷¹ için kullanılmıştır. Rical kitaplarında hadisin râvileri hakkında şu bilgilere yer verilmektedir:

Muhammed b. el-Münkedir (ö. 130/747)

Künyesi Ebû Abdullah tam ismi ise Muhammed b. Münkedir b. Abdullah el-Kuraşî et-Teymî'dir. Süfyan b. Uyeyne'ye (ö. 198/814) göre "sıdk madeni" ve kendisinden hadis almaya en layık kişidir. Onun için Humeydî (ö. 219/834) "hafız", İbn Maîn ve Ebû Hâtim, "Sika", Malik ise "Seyyidü'l-Kurra" demiştir.⁷²

⁵⁹ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *Mizânü'l-İtidal* (Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963), 2/162.

⁶⁰ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/470.

⁶¹ İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/470; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/411; Zehebî, *Siyer*, 7/345-346; Moğultay b. Kılıç, *İkmâl*, 12/143.

⁶² Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, 5/425.

⁶³ İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 5/359; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 5/116.

⁶⁴ bk. Ebû Dâvud Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî, *es-Sünen*, thk. Şuayb Arnavut (b.y: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2009), "Cenâiz", 26; Ahmed, *Müsned*, 11/135.

⁶⁵ Tirmizî, "Cenâiz", 72.

⁶⁶ Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdurrahmân b. Yûsuf el-Mizzî, *Tuhfetü'l-Eşraf* (b.y: Mektebetü'l-İslâmî, 1983), 6/288.

⁶⁷ Taberânî, *Kebîr*, 13/413.

⁶⁸ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî, *el-Metâlibü'l-Âliyye* (b.y: Dâru'l-Âsime, 2000), 5/246.

⁶⁹ Ebû Nuaym el-İsfahânî, *Hilyetü'l-Evliyâ*, 3/155.

⁷⁰ Ebû Dâvud, "Cihad", 41.

⁷¹ Ahmed, *Müsned*, 36/342.

⁷² Zehebî, *Siyer*, 5/355; Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, 1/219; İbn Sa'd, *et-Tabakât*, 5/357.

Ömer b. Musa b. el-Vecîh (ö. ?)

Ömer b. Musa b. Vecih el-Ensârî ed-Dı̄mı̄şkî Buhârî, Nesâî, Yahya b. Maîn, Ebû Nuaym, İbn Adî ve Darekutnî tarafından “sika değil”, “metrukü'l-hadis”, “çok zayıf” “hakkında söylenti var” ve “isnad ve metin uydurmuştur” gibi cerh ifadeleri ile kaydedilmiştir.⁷³

el-Hasen b. Sevvâr el-Begavî (ö. 216/831)

Künyesi Ebû'l-Âlâ el-Mervezî'dir. Ebû Hâtim'e göre saduk,⁷⁴ Ahmed b. Hanbel'e göre hadiste sikadır. Râvi hakkında bazı söylentiler bulunsa da bunlar delilsiz bazı iddialardan ibaret görülmüştür.⁷⁵

Ahmed b. Dâvud es-Sicistânî (ö. ?)

Tam adı Ahmed b. Dâvud b. Yezîd b. Mâhân es-Sicistânî'dir. Darekutnî'nin onun için “kavi değil ancak kabul edilebilir” ve “zararı yok” dediği nakledilmektedir.⁷⁶

Abdurrahman b. Abbas el-Varrâk (ö. ?)

Hadis kitapları içerisinde Abdurrahman b. Abbas el-Varrâk ismi Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin *Hilyetü'l-Evliyâ's*ında kaydedilen iki rivayetle sınırlıdır.⁷⁷ Bunun dışında tabakât ve teracim kitaplarında isim ve künyeye örtüşen bir râvi ve veriye rastlanılmamıştır.

Bu isnadla yalnızca Ebû Nuaym el-İsfahânî'nin kaydettiği rivayet garip bir rivayettir.⁷⁸ Râvileri genel olarak cerhe uğramamışsa da isnadda ismi geçen Ömer b. Musa'da ciddi problemler bulunmaktadır. Müdellis olmasının yanı sıra isnad ve metin uydurduğu ifade edilen râviden ötürü rivayet hücciyet değerini kaybetmektedir. İbn Hacer'e (ö. 852/1449) göre rivayetin isnadı o kadar zayıftır ki şahid ve mütabi rivayetlerle desteklense bile sahih ligayrihi olması mümkün değildir.⁷⁹

3.3 Enes b. Malik (ö. 93/711-12) Rivayeti

Enes b. Malik'e isnad edilen rivayet “مَنْ مَاتَ يَوْمَ الْجُمُعَةِ وَقِيَ عَذَابَ الْقَبْرِ” lafızları ile merfû olarak nakledilmiştir. İsnad zincirinde Yezîd er-Rukkâşî>Vâkıd b. Selâme>Abdullah b. Cafer>Ebû Ma'mer İsmail b. İbrahim isimlerinin zikredildiği hadis, Ebû Ya'lâ tarafından tahric edilmiştir.⁸⁰

Yezid er-Rukkâşî (ö. 119/737)

Künyesi Ebû Amr olan Yezid b. Ebân Basralı'dır. Şu'be'nin çok ağır sözlerine muhatap olmuştur. Ayrıca Müslim, Ahmed b. Hanbel, Yahya b. Maîn, Yahya b. Saîd el-Kattan, İbn Âdî ve Dârekutnî'ye göre zayıftır.⁸¹

Vâkıd b. Selâme (ö. ?)

Kaynaklarda Vâkıd ve Vâfid isimleri ile anılmaktadır. Hadis külliyatında ismi yalnızca birkaç rivayette zikredilmektedir. Buhârî, Dârekutnî ve İbn Hibbân gibi isimler onu zayıf bulmuşlardır.⁸²

Abdullah b. Cafer (ö. 178/794)

Abdullah b. Cafer b. Necih el-Medinî, meşhur muhaddis Ali el-Medinî'nin de babasıdır. Yahya b. Maîn, Nesâî ve Ebû Hâtim çeşitli ibarelerle onun zayıf olduğunu söylemiştir. Oğlu Ali el-Medinî (ö. 234/848-49) ise bu hususu “Babam zayıftır” diyerek tasdik etmiştir.⁸³

Ebû Ma'mer İsmail b. İbrahim (ö. 230/844)

Yahya b. Maîn'in İsmail b. İbrahim b. Ma'mer el-Hezlî hakkında güvenilir biri dediği nakledilmiştir.⁸⁴

⁷³ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, 6/197; İbn Adî, *el-Kâmil*, 6, 13-23; Zehebî, *Mizân*, 3, 224-226; Ebû'l-Kâsım Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dı̄maşkı eş-Şâfiî, *Târîhu Dı̄maşk*, (Beyrut: Dâru'l-Fıkr, 1995), 45/344.

⁷⁴ İbn Ebî Hâtim er-Râzî, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/17.

⁷⁵ Ebû'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askâlânî, *Lisânü'l-Mizân* (b.y: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmîyye, 2002), 9/281.

⁷⁶ Bağdâdî, *Tarihu'l-Bağdâd*, 4/364.

⁷⁷ bk. Ebû Nuaym, *Hilye*, 5/217.

⁷⁸ Ebû Nuaym, *Hilye*, 3/155.

⁷⁹ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-Metâlib*, 5/247.

⁸⁰ Ebû Ya'lâ, *el-Müsned*, 7/146.

⁸¹ Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân el-Büstî, *el-Mecrûhîn* (Riyad: Dâru's-Sami'i, 2000), 18/448; İbn Adî, *el-Kâmil*, 9/130-131; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 3/561-562; İbn Ebî Hâtim, *el-Cerh ve't-Ta'dîl*, 3/310.

⁸² Ebû'l-Hasen Alî b. Ömer ed-Dârekutnî, *ed-Duefâ ve'l-Mecrûhîn* (Medine: Mecelletü'l-Camiâti'l-İslâmîyye, 1403), 3/135; İbn Adî, *el-Kâmil*, 8/381-382; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 18/431.

⁸³ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, 5/62; İbn Hibbân, *el-Mecrûhîn*, 10/507; Zehebî, *Tarihu'l-İslâm*, 4/659; *Mizânü'l-İ'tidâl*, 2/402; *Siyer*, 7/330; İbn Adî, *el-Kâmil*, 5/292.

⁸⁴ Buhârî, *et-Tarihu'l-Kebîr*, 1/342; Zehebî, *Mizânü'l-İ'tidâl*, 1/221; *Siyer* 11/70; İbn S'ad, *et-Tabakât*, 7/359; Bağdâdî, *Tarihu'l-Bağdâd*, 6/265.

Enes b. Malik'e nispet edilen ve sadece Ebû Ya'lâ'nın tahrir ettiği rivayet hadis münekkitlerince zayıf görülmüştür. Rical kitaplarında verilen bilgilere göre rivayeti nakleden üç râvinin -Abdullah b. Cafer, hocası ve hocasının hocası- zayıf olduğu tespit edilmiştir.⁸⁵

Hadisin bunlardan başka bir de maktu' bir rivayeti vardır. Tabînden olduğu bilinen İkrime b. el-Halid b. el-As el-Mahzûmî'nin sözü olarak nakledilen rivayet, Beyhakî tarafından "İsbâtüAzâbi'l-Kabr" isimli eserde tahrir olunmuştur. Metninde Cuma günü ölen kişinin kabir azabından kurtulmasının yanı sıra imanlı bir son ile dünya hayatına veda edeceği müjdelenen rivayetin isnadında Abdullah b. Müemmel>Zeyd b. Hubab el-Üklî>Ebû'l-Ezher>Ebû Hâmid b. Hilâl>Ebû Tahir el-Fakih isimleri yer almaktadır.⁸⁶ Sahabeden İbn Ömer, Ebû Hüreyre ve Ebî Tufeyl'le görüştüğü bilinen tabînin yukarıda zikri geçtiği üzere hadisi merfû olarak nakleden sahabilerle münasebetine dair bir kayıt bulunmamaktadır.⁸⁷

Araştırmanın önceki kısımlarında daha mukaddem kaynaklarda geçen ve Hz. Peygamber'den musannefe kadar eksiksiz halkalarla nakledilen rivayetlerin râvileri ile ilgili detaylı bilgilere yer verilmeye çalışılmıştır. Netice itibarı ile hadisin Abdullah b. Amr, Enes b. Malik ve Cabir b. Abdullah olmak üzere üç farklı sahabeden merfû rivayetleri çeşitli kaynaklarda yer almaktadır. İlk kayıtlarına Abdürrezzak'ın *Musannef*'inde rastlanan hadisin bu eserde zikrolunan isnatlarında bazı kopmalar ve meçhul isimler bulunduğu ortadadır. Ancak daha sonra derlenen hadis kitaplarında ilgili eserde görünen cehl ve inkıtanın büyük ölçüde giderilerek tahrir edildiği görülmektedir. Ancak bu yeni duruma rağmen hadis, Tirmizî, İbn Hacer, Kastallânî (ö. 923/1517) ve Keşmirî (1875-1933) gibi hadislerin sıhhati hakkında görüş bildiren muhaddisler nazarında Abdullah b. Amr ve Enes b. Malik rivayetleri zayıf, Cabir rivayeti ise çok zayıf olarak kabul edilmiştir.⁸⁸ Buna karşın mütesahil yaklaşımı ile tanınan Süyûtî (ö. 911/1505) ve çağdaş muhaddislerden Elbânî, rivayetin pek çok şahid ve mütabiye sahip olmasını gerekçe göstererek hasen, hasen ligayrihi veya sahih ligayrihi olarak değerlendirilmesinin daha uygun olacağını söylemiştir.⁸⁹ Bu noktada değerlendirmelerin yekünundan Süyûtî ve Elbânî'nin şaz kaldığı ve cumhur ulemanın da rivayeti rical zafiyetinden ötürü zayıf buldukları aşikardır. Tarafımızca da hadisin tüm tariklerinde isnad zincirleri farklı derecelerde olsa da zafiyet içermekte ve bu haliyle bir delil niteliği taşımamaktadır. Her ne kadar bu konuyla ilgili bir izahata yer vermeseler de -bize öyle geliyor ki- Süyûtî ve Elbânî'nin müspet kanaatleri daha çok, rivayetin dini pratiğe bazı katkıları bulunduğu düşüncesine dayanmaktadır.

Görüldüğü gibi münekkitler aynı rivayeti farklı şekillerde değerlendirmişlerdir. Buradaki kanaatlerin farklı olması hadis âlimlerinin değişik ölçüklere sahip olmaları yahut münekkitlerin tetkiklerinden edindikleri kanaat ve içtihadı göre hüküm vermelerine dayanmaktadır. Araştırmanın bu safhasına kadar görüş bildirenlerin tamamının, hadisle ilgili kanaatlerini râvi ve isnad tetkiki üzerine bina ettikleri anlaşılmaktadır. Usûl kitaplarında da ifade edildiği gibi bazen sahih senedli bir rivayetin metni zayıf olabildiği gibi; metni sahih bir rivayetin de isnadı zayıf olabilmektedir.⁹⁰ Dolayısıyla bir rivayetin İslam Peygamber'ine aidiyetinin sübutunda isnad tenkidi tek başına yeterli bir ölçü değildir. Sened hakkında ortaya çıkan bu gibi garabet durumları metin tenkidi yoluyla daha sarih bir zemine oturabilmek bakımından büyük önem arz etmektedir. Araştırmanın bu kısmında sözü edilen hadise metin tenkidi yapılarak daha doğru bir neticeye ulaşmaya çalışılacaktır.

4. Hadisin Metin Açısından Değerlendirilmesi

Daha önce de belirtildiği üzere rivayetin senedi hakkında farklı kanaatler ifade edilmiştir. Rivayetin isnadını makbul kabul edenler aynı zamanda metin açısından da herhangi bir problem dile getirmemişlerdir. Bilakis bu rivayetten yola çıkarak Cuma günü vefat eden bir kimsenin vâdedilen lütuflara mazhar olacağı beyan edilmiştir. Örneğin; meşhur tabîlerden birisi olan Said b. Müseyyeb'e (ö. 94/713) nispetle, Cuma günü vefat etmenin kendisi için diğer günlerden daha sevimli olduğu Şafîî (ö. 204/820) tarafından nakledilmiştir.⁹¹ Rivayetin şerhinde Rafîî (ö. 623/1226), İbn Müseyyeb'in kanaatini Abdullah b. Amr'ın Cuma günü vefat eden kimse hakkında naklettiği hadisle ilişkilendirmiş ve bu düşüncüyü isnadsız bir rivayete yer vermek ve "selefin görüşü budur" şeklinde yorumlamak suretiyle bütün sefeye şamil kılmıştır.⁹² Oysa Şafîî ilgili bölümde İbn Müseyyeb'in sözünü aktarmadan önce Cumanın faziletine dair pek çok rivayete yer vermesine rağmen Cuma günü ölümün fazileti ile ilgili bir detaya değinmemiştir. Bir

⁸⁵ İbn Hacer el-Askâlânî, *el-Metâlib*, 5/245.

⁸⁶ Beyhakî, *İsbât*, 104.

⁸⁷ Zehebî, *Tarihü'l-İslâm*, 3/282.

⁸⁸ Tirmizî, "Cenâiz", 72; İbn Hacer, *Fethu'l-Bârî*, 3/253; Ebû'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr el-Kastallânî, *İrşâdü's-Sârî* (Mısır: Matbatü'l-Kübrâ, 1323), 2/475; Muhammed Enver Şâh Hüseyin Keşmirî, *el-Arfu's-Şe'zi ala Camii't-Tirmizî* (Beyrut: Dâru Türâsil-Arabî, 2004), 2/351.

⁸⁹ Ebû'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *es-Sirâcü'l-Münîr* (b.y: Dâru's-Sadık, 2009), 2/738; Nâsiruddîn Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenâiz* (b.y: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986), 1/35.

⁹⁰ Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî, *Mukaddimetü İbn Salâh* (Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986), 14.

⁹¹ Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs eş-Şafîî, *Müsnedü Şafîî* (Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400), 72.

⁹² Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî, *Şerhu Müsned liş-Şafîî* (Katar: Vüzeratü'l-Efkaf, 2007), 2/11.

Müslümanın Cuma günü ölümü diğer günlere nazaran daha sevimli bulmasının bazı haklı gerekçeleri olabilir. Örneğin cenaze namazının daha geniş katılımı kılınacak olması, Cuma günü gusül abdestinin tazelenmesi, Mü'minler için bir bayram niteliği taşıması, Cuma namazıyla geçmiş on günlük günahın bağışlanacağı müjdesi⁹³ yahut dualara icabet anlarından birinin bu gün içerisinde saklı bulunması gibi nedenler bu gerekçeler arasında sayılabilir. İbn Müseyyeb'in Cuma günü ölmeyi diğer günlere tercih etmesinde bu nedenlerden biri de etkili olmuş olabilir. Ancak Rafî'nin bu ihtimalleri göz ardı ederek İbn Müseyyeb'in tercihini "Cuma günü ölen kimse kabir azabından kurtulur" rivayeti ile ilişkilendirmesi ve kendi çıkarımını bütün selef imamlara zafere etmesi isabetli bir tutum gibi görünmemektedir. Buradan hareketle onun ilgili rivayete karşı müspet bir yaklaşım içinde olduğu açıkça görülmektedir. Yine "Cuma günü ölen kimsenin kabir fitnesinden beri olması umulur" bab başlığı ile nakletmesinden hareketle, rivayetin Beyhakî tarafından da hüsnü zan ile karşılandığı çıkarımı yapılabilir.⁹⁴ Nitekim konularına göre hadislerin tasnif edildiği başta Buhârî olmak üzere musannef türü eserlerde müellifin bir rivayet hakkındaki kanaati ve bu rivayette ilişkin görüş ve çıkarımları konu başlıklarından ve bu başlıklar altında zikrettiği ayet ve hadislerden anlaşılmaktadır. Her ne kadar bir müellif eserini öncelikle güvenilir hadisleri derlemek maksadıyla telif etmiş olsa da, bununla beraber «bab» adı verilen fasıla isimlerinde kullandığı ifade biçimleri, konu başlıkları altında zikrettiği ayet ve hadisler ile bunlar arasında kurduğu mantıksal örüntülerle de kendi düşünce ve çıkarımlarını yansıtmaktadır.

İbnü'l-Cevzî'ye göre de bir kişinin Cuma günü ölmesi kendisinde birtakım faziletler bulunduğuna delil olabilmektedir. Nitekim *Menakibu'l-İmam Ahmet* isimli çalışmasında Cuma günü ölmüş olması Ahmed b. Hanbel'in pek çok faziletlerinden biri olarak anılmış, beraberinde Hz. Osman, Hz. Ali, Abbas b. Abdulmuttalib gibi sahabe'nin ileri gelenleriyle İbn Sîrin ve Hasan-ı Basrî (ö. 110/728) gibi tabiûn büyüklerinin de bu gün vefat ettiği bilgisine yer vermiştir.⁹⁵ Temelde İmam Ahmed'i methetme kaygısı ile konuyu ele aldığı anlaşılan İbnü'l-Cevzî'nin faziletli insanların faziletli günlerde öleceği ön kabulü üzerine kurguladığı bu düşüncesinin son derece subjektif bir değer yargısı oluşturduğu görülmektedir. Bilindiği üzere İbnü'l-Cevzî, uydurma rivayetler üzerine ortaya konulmuş en derli toplu, konularının dizilişi itibarıyla en sistematik ve en kapsamlı kitabın müellifidir. Bu eserinde bilhassa sahih olduğu kabul edilen rivayetleri ağır şekilde eleştirmiş ve mevzuattan saymıştır. Özellikle Buhârî ve Müslim'e ait bazı rivayetleri uydurma olarak nitelemesi onun geniş çevrelerce tenkit edilmesine neden olmuştur.⁹⁶ Sahih kabul edilen rivayetlere karşı bu şekilde bir tavır ortaya koyan müellifin, isnadı ile ilgili pek çok kusur olduğu öne sürülen Cuma günü ölmenin faziletli olduğunu ifade eden rivayetler karşısında oldukça mütesahil davranması, efdaliyât kapsamındaki rivayetleri ayrıca değerlendirdiği manasına gelebilir. Müellif bu çerçevede Cuma günü ölmenin faziletini haber veren rivayetlere uydurma rivayetleri topladığı *el-Mevzûât*'ta yer vermemiştir.

Benzer şekilde Süyûtî, Cuma gününün hususiyetlerine tahsis ettiği bir eserinde çeşitli rivayetlerden çıkardığı faziletleri sayıları yüze ulaşan maddeler halinde takdim etmiş ve bunlardan kırk altı ve kırk yedinci maddeleri ilgili rivayetin metninden elde ettiği özelliklere ayırmıştır. Buna göre Cuma gününün kırk altıncı özelliği olarak bu gün ölenlerin kabir azabından, kırk yedinci özellik olarak ise kabir sorgusundan emin olacakları ifade edilmiştir.⁹⁷ Bir başka eserinde de Süyûtî, hadisin bazı varyantlarında bulunmasından ötürü Cuma günü ölen kimsenin şehit ecri alacağını ve şehadetinden ötürü bu kimseye kabir de herhangi bir soru sorulmayacağını ifade etmiştir.⁹⁸ Çağdaşı Şihâbüddîn er-Remlî de Cuma günü ölen kimsenin kabir sorgusundan kurtulup kurtulmayacağı sorulduğunda o "Evet, Hz. Peygamber'den bu konuda hadisler vardır. En doğru manayı Allah bilir. O gün ölenler Münker ve Nekir'in görünüşü ve sorgulamalarından bir korku ve kaygı duymazlar" şeklinde cevap vermiştir.⁹⁹ Tirmizî'nin *Sünen*'i üzerinde yapılan şerh çalışmalarında da rivayeti savunmaya yönelik benzer yorumlara rastlanmaktadır. Örneğin Hint-Alt kıtası muhaddislerinden Mübârekpûrî (ö. 1865-1935) hadiste vad edilen Cuma gününe özgü ikramın ne olduğu konusunu tartışırken lafızlardaki fitne ve azap kelimeleri üzerinde durmuştur. Ona göre bazı rivayetlerde geçtiği üzere kabir fitnesinden kurtuluş, azap veya sorgudan kurtulma manasına gelmektedir. Ancak o bu manalardan yaratıcının lütfuna daha uygun bulduğu azaptan kurtuluşu diğer manaya tercih etmiştir. Buna rağmen sorgu kelimesinin tercih edilmesinde de bir beis görmemiştir. Çünkü müellif, rivayetlerdeki lafız farklılıklarını bir tearuza değil dolaylı olarak mana birlikteliğine hamletmektedir. Mübârekpûrî, "Nitekim kim kabrinde sorguya çekilmez ve sınanmazsa onun için bu fasıl hemen biter ve kabir hayatı daha katlanılır olur" sözleriyle hadisin her iki lafzının da kabir azabından kurtuluş manasına geldiğini iddia etmiştir.¹⁰⁰ Hadisin makbul addedildiği başka bir yorumda ise Cuma günü ölen için vad edilen hediye'nin zaman açısından takyid edildiği görülmektedir. Yine bir Hintli olan yorum sahibi Reşit Ahmed el-Kenkevî'ye (ö. 1323-

⁹³ Müslim, "Cum'a", 27.

⁹⁴ Beyhakî, *İsbât*, 103.

⁹⁵ Ebü'l-Ferac Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî, *Menakibü'l-İmam Ahmet* (b.y: Dâru'l-Hicr, 1409), 552.

⁹⁶ Enbiya Yıldırım, *Hadisçiler ve Çelişki - Beyhakîve İbnü'l-Cevzî Örneği* (İstanbul: Rağbet Yayınları, 2009), 385.

⁹⁷ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *el-lem'atü fi Hasâsî'l-Cum'a* (Beyrut: Dâru'l-Kütübü'l-İlmiyye, 1987), 60-62.

⁹⁸ Ebü'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr es-Süyûtî, *Kütü'l-Mu'tezî alâ Câmi'i't-Tirmizî* (Mekke: Camiâtü'l-Ümmi'l-Kurâ, 1424), 1/324.

⁹⁹ Şihâbü'd-Dîn Ahmed b. Hamza er-Remlî, *Fetâva er-Remlî* (b.y: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y), 4/379.

¹⁰⁰ Ebü'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdurrahîm el-Mübârekpûrî, *Tuhfetü'l-Ahvezi*, Beyrut: Dâru'l kütübü'l ilmiyye, t.y), 4/160

1905) göre hadis, mutlak ve daima geçerli olan bir kurtuluştan değil Cuma gününe has küçük bir aradan bahsetmektedir. Kendine özgü bu yorumuyla Kenkevî dolaylı olarak azaba cumartesi ve diğer günlerde devam edileceğini ifade etmiştir.¹⁰¹

Anılan hadisten hareketle Cuma günü ölmekte üstün faziletler gören bir başka isim de çağdaş muhaddislerden Elbânî'dir. Daha önceki kısımlarda Elbânî'nin rivayeti sahih veya hasen kabul ettiğine değinilmişti. Bu seviyede kıymet takdir edilen bir rivayete beraberinde dini yaşantıda önemli bir rol tevdi edilmesi olağan bir sonuçtur. Nitekim Elbânî'ye göre, Cuma günü ölmek, ölen kişi için hayırlı ve güzel sona delalet eden işaretlerden biridir.¹⁰²

Hadis, tasavvufî hadis yorumculuğunun öncü isimlerinden biri kabul edilen Hakîm et-Tirmizî tarafından da hüsnü kabul görmüştür. Kabir sorgusunun hikmeti başlığı altında zikrettiği rivayetle birlikte şu bilgilere yer vermiştir: “Bir kişi Cuma günü öldüğünde onun için Allah katındaki perde kaldırılır. Çünkü Cuma günü cehennem yakılmaz ve kapıları kapatılır. Şeytan ise sair günlerde insanlara yapıp ettiklerini o gün yapamaz. Allah bir kulun ruhunu Cuma günü kabzettiğinde bu onun için saadet ve Allah katındaki yerinin güzelliğine işarettir. Cuma günü Âdem'i ve zürriyetini kendisinde yarattığı Allah'ın günüdür. Kıyamet o günde kopacaktır. Dost ve düşman o gün ayrılacak ve dostlar o gün Adn yurduna çağrılacaktır. Cuma gününün bereketi ve Rahmân'ın bu güne bağışladığı lütuflar hak katında kendisine saadet yazılandan başkasına verilmeyecektir. Bütün bu lütuflar dolayısıyla Cuma günü ölen kimse kabrin fitnesinden korunmuş olacaktır”.¹⁰³ Başka bir yerde rastlamadığımız bu ifadelerin ilgili rivayetin ziyadesi değil de Hakîm et-Tirmizî'ye ait şerh ifadeleri olduğu sanılabilir; ancak muhtevanın tümüyle gaybî bilgiler içermesi sahih kabul edilen kitaplarda yer almayan başka bir kaynağın varlığına işaret etmektedir. Bilindiği üzere rüya, keşf ve zuhurat ile doğrudan Hz. Peygamber'den hadis almak veya duyduğu hadisin sıhhatini ona veyahut vefat etmiş bir râviye sormak, bazı sufilere yöntemlerindedir. Kaynağı ilahi kabul ettikleri için rivayetin hadis kitaplarında bulunmayışını veya sıhhatinin tenkit edilmiş olmasını önemsemezler. Zira beşerin kontrolünden geçmiş bir hadis, ilahî menşeden direk olarak alındığında, artık insanların bu hadis hakkındaki değerlendirmelerinin bir önemi yoktur. Bundan daha üst bir temyiz makamı da bulunmamaktadır. Bu açıdan ele alındığında sözü edilen rivayetin sufi geleneğin onay merciinden geçtiğini söylemek mümkündür.¹⁰⁴

Kaynaklarda Cuma günü ölmenin faziletli olduğuna dair başka parametreler de zikredilmiştir. Örneğin İbnü'l-Esîr'e göre Cuma günü ölmek diğer günlerde ölmekten çok daha faziletlidir. Çünkü Cuma günü Müslümanların bayramıdır ve bu yönüyle diğer günlere üstünlüğü herkesçe kabul edilmiştir. Cuma günü içinde de kuşluk vakti ölmek sair vakitlere göre çok daha iyidir. Çünkü Cuma namazı için toplanan insanlar bu vesileyle mevta için de cenaze namazı kılarlar. Normal şartlar altında bir cenazede toplanmayacak kalabalık muhtemelen Cuma günü toplanacaktır. Onları bu işe sevk eden şey ise Cuma namazından başka bir şey değildir. Bu sayede gerek cemaat gerekse ölen kişi ibadet sevabından daha fazla nasiplenecektir.¹⁰⁵ İbnü'l-Esîr'in meseleye bu şekilde yaklaşması oldukça ikna edici görünmekle birlikte ilgili rivayete temas etmemesi dikkat çekicidir. Kaynaklarda geçtiği halde görüşüne paralel olan bir rivayeti ihticac kastıyla kullanmaması onun rivayete karşı müspet bir kanaat taşımadığını göstermektedir. Nitekim İbnü'l-Esîr, rivayetleri değerlendirirken ihtiyatlı davranmasıyla, haberleri tahlil ve tenkit süzgecinden geçirdikten sonra kullanmasıyla ve yalnız güvenilir kaynaklara başvurmasıyla tanınmıştır.¹⁰⁶

Ölüm sonrası hayat, insanda daima merak uyandıran aklî ve duysal yöntemlerle de vakıf olunamayan gizemli bir mefhumdur. Bu bilinmezlik karşısında insanoğlu daima başta kendisi olmak üzere bütün sevdiklerine yönelik ölümün güzel bir son ve daha hayırlı yeni bir başlangıçlara açılan kapı olduğuna inanmaya meyillidir. Bu sebeple müjde niteliğinde bireye ahiret yurduyla ilgili umut veren muhtevaya sahip rivayetler çok geniş kitleler tarafından dikkate alınmış ve dini pratikte karşılık bulmuştur. Ancak ilgili rivayetlerin dinin genel maksat ve ilkeleri doğrultusunda sıhhat odaklı ele alınması durumunda ilim çevreleri tarafından çoğunlukla dikkate değer bulunmamıştır. Sözelimi Buhârî *Sahih*'inde cenazeler konusuna genişçe bir yer ayırmış, üstüne “Pazartesi Günü Ölmek” isimli bir de bab başlığı kullanmış ancak Cuma günü ölmenin faziletine ilişkin rivayete temas etmemiştir. Müellif, bunun yerine Hz. Aişe'den naklen “... Ebû Bekr, Aişe'ye: Rasûlullah hangi gün vefat etmişti? diye sordu. Aişe de: Pazartesi gününde, diye cevap verdi. Ebû Bekr: Benim vefatımın da şu saatimle bu gece arasında vâki' olmasını ümit ediyorum, dedi.”¹⁰⁷ hadisini nakletmek suretiyle Cuma günü ölmenin faziletine dair rivayetleri es geçmiştir. Buradan hareketle Buhârî'nin Cuma günü ölmek hakkında gelen haberleri sahih bulmadığı ve bu hususta şartlarına uyan rivayetlerle yetinerek bu şartlara uygun hadisleri tercih ettiği söylenebilir.¹⁰⁸ Öte yandan

¹⁰¹ Reşid Ahmed el-Kenkevî, *el-Kevkeb-ud-durri ala Câmi't-Tirmizî* (Hindistan: Matbaatü Nedveti'l-Ulema, 1395), 3/132.

¹⁰² Elbânî, *Ahkâmü'l-Cenâiz*, 1/35.

¹⁰³ Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî et-Tirmizî, *Nevâdiru'l-usûl* (Beirut: Dâru'l-Ceyl, t.y), 4/162.

¹⁰⁴ Ayrıntılı bilgi için bkz: Muhittin Uysal, *Tasavvuf Kültüründe Hadis* (İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022), 82; Ahmet Yıldırım, “Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis”, *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 51-70.

¹⁰⁵ Ebû'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî, eş-Şâfi'î Şerhu Müsnedi's-Şâfi'î (Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005), 2/153.

¹⁰⁶ Abdülkerim Özyayın, “İbnü'l-Esîr, İzzettin” *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul: TDV Yayınları, 2000), 21/26-27.

¹⁰⁷ Buhârî, “Cenâiz”, 94.

¹⁰⁸ İbn Hacer el-Askâlânî, *Fethu'l-Bârî*, 3/253.

Hız Aîşe rivayetine özel açmış olduğu “*Salı Günü Ölmek*” isimli bab başlığından hareketle onun bu güne özel bir fazilet düşüncesi içerisinde bulunduğunu söylemek pek isabetli görünmemektedir. Hz. Ebû Bekir’in pazartesi günü ölme temennisi yalnızca Hz. Peygamber’e olan sevgi ve muhabbetin bir yansıması olarak değerlendirilmesi tarafımızca daha uygun bulunmaktadır. Muasır âlimlerden İbn Useymin’in gerek Buhâri’nin gerekse Tirmizî’nin rivayetlerini kapsayan değerlendirmesi de bu noktaya işaret etmesi yönünden önemlidir. Ona göre Cuma günü ölmenin fazileti hakkında gelen hiçbir rivayet sahih değildir. İnsan sadece kendi isteği ile işlediği fiillerden dolayı mükâfatlandırılır. Çünkü onda bir ihtiyar vardır. Ancak Cuma günü ölmek insanın ihtiyarında değildir. Cumartesi günü gelen ecel bir gün öncesine takdim edilmez. Bundan dolayıdır ki muayyen bir günde ölmenin fazileti hakkında gelen hiçbir rivayet sahih olamaz. Ölüm eşit bir şekilde her gün olabilir. Eğer günlerden birinde diğerlerine galebe çalan bir meziyet bulunsaydı bu gün ancak pazartesi olurdu. Çünkü Nebi, o gün vefat etmiştir.¹⁰⁹ Görüldüğü üzere İbn Useymin muayyen bir günde ölümün faziletine işaret eden rivayetleri kaynak ve sıhhat değerlendirmesi yapmaksızın muhteva açısından değerlendirmiş, İslam’ın genel ilke ve kaidelerine muhalif olmaları nedeniyle reddetmiştir. Benzer tavır bir başka muasır isim olan Abdülaziz b. Baz’ın verdiği fetvalarda da görüyoruz. İbn Baz irade ve ihtiyar vurgusu çerçevesinde değerlendirdiği rivayetlerle ilgili şunları söylemiştir: “*Cuma günü ölen kişi cennete girer, ateşten kurtulur, kabir azabından beridir şeklindeki bütün rivayetler zayıftır. Çünkü ancak hayır ve istikamet üzere ölen kişiler cennete girer. İster Cuma günü olsun isterse diğer günler...*” İbn Baz, izahının devamında Pazartesi, Ramazan ayı ve Zilhicce ayının ilk dokuz günü gibi ibadetin makbul sayıldığı günler için de aynı durumun geçerli olduğunu söylemiştir.¹¹⁰

Görüldüğü üzere rivayetlerle ilgili birbirinden farklı mülahazalar bulunmaktadır. Ancak rivayetlerle ilgili görüş bildiren muhaddislerin azınlıkta kalması ve güvenilir hadis kitaplarının kahir ekseriyetinde rivayete temas edilmemesi esasen onun hadis alimleri tarafından müspet karşılanmadığı yorumlarını güçlendirmektedir. Aynı müelliflerin benzer sıhhat seviyesine sahip rivayetleri terğîb ve terhîb kapsamında değerlendirmek suretiyle eserlerinde yer vermesine rağmen ilgili rivayetleri es geçmeleri onların terğîb ve terhîb bağlamının bulunmaması ile de açıklanabilir. İnsanın iki özelliği olan korku ve ümidin dengede tutulmasına İslâm’da önem verilmiştir. Dinin müminlere vadettiği mükâfatla inkâr edenlere verilecek cezalar arasında bir denge gözetilmiş, bu ödül ve cezanın insanlara duyurulmasına terğîb ve terhîb denilmiştir.¹¹¹ İnananları hayra yönlendirip çirkinliklerden sakandıran her hadisin üslûp olarak terğîb ve terhîb kapsamına girdiği görülür. Hadislerde bu yöntem insanın gönül dünyasına etki etmek, İslam’ın temel ilkelerini, emir ve yasaklarını zihinlere kazımak ve bunların pratiğe yansımaları sağlamaları için yer verilmiştir. İnsanın güç yetirebileceği, üzerinde ihtiyar sahibi olduğu; ancak nefsin, şeytanın ve birtakım dış etmenlerin etkisiyle arzu edilen davranışların hayata geçirilemediği durumlarda bu tür rivayetlerin müspet katkısı herkesin malumudur. Ancak Cuma günü ölmenin fazileti ile ilgili hadislerde insanın ihtiyar dairesi dışında bir alana işaret edilmesi kişiyi yanlış davranışlardan istenilen davranışlara iletmek gibi bir niteliği ihtiva etmemektedir. Nitekim insanın ne zaman öleceği sorusu iradenin, şeytanın ve nefsin bir problemi de değildir.

İlgili hadisin Kur’an’a arzı durumunda da ortaya rivayeti destekler mahiyette bir manzara çıkmamaktadır. Nitekim pek çok âyette insanın ahiretteki akıbeti amel ve niyet gibi iradeye bağlı olgular etrafında işlenerek bireye sadece hak ettiği muamelenin gösterileceği vurgulanmıştır. Örneğin “*Allah herkesin yaptığının karşılığını haksızlığa uğratılmaksızın tastamam vermek için böyle yapmıştır*”;¹¹² “*Bu, yaptıklarınıza karşılık olarak mirasçı kıldığımız cennettir*”;¹¹³ “*Rabbine andolsun ki onların hepsini yapmakta olduklarından sorguya çekeceğiz*”;¹¹⁴ “*Onların mükâfatlarını yapmakta olduklarının en güzeli ile vereceğiz*”¹¹⁵ ve “*İnsana ancak çabasının karşılığı vardır*”¹¹⁶ gibi âyetlerde hep irade ve amel vurgusu yapılmış, insanlık dünya hayatında iyi işler yapmaya teşvik edilmiştir. Kur’an’ın oluşturduğu bu denklem aynı zamanda adaletin öne çıktığı bir planı da yansıtmaktadır. Bu açıdan bakıldığında ilgili rivayetin Kur’an’ın kurguladığı iyiliğe teşvik ve adaletin tesisi gibi insanlık açısından önemli kavramlara hizmet etmediği ve irade üzerine kurgulanan dünya ve ahiret dengesi ile uygunluk göstermediği görülmektedir.

Rivayetin hadis külliyyatına arz edilmesi durumunda da bir takım problemlerle karşılaşılmaktadır. Örneğin “*Bütün mü’minler kabirde sorgulanırken sadece şehitler bundan beridir. Bunun hikmeti nedir?*” diye sorulduğunda Hz. Peygamber “*Savaşırken kafalarının üzerinde kılıçların şimşek gibi çakması onlara imtihan olarak yeter*” buyurmuştur.¹¹⁷ Başka bir hadiste de “*Ölen kimsenin amel defteri kapanır Ancak*

¹⁰⁹ Muhammed b. Salih el-Üseymin, *Fetâva Nur-u ale’-d-Dehb* (Riyad: Müessesetü Şeyh el-Üseymin, 1434), 6/43-44.

¹¹⁰ Abdülaziz b. Abdullah b. Baz, *Fetâva Nur-u ale’-d-Dehb* (Riyad: İdâratü Mecelleti’l-İslâmiyye, 2009), 14/163-164.

¹¹¹ Mehmet Görmez, “Terğîb ve Terhîb” *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi* (İstanbul, TDV Yayınları, 2011), 40/508.

¹¹² Ahkaf 46/19.

¹¹³ Zuhruf 43/72.

¹¹⁴ Hicr 15/92.

¹¹⁵ Nahl 16/97.

¹¹⁶ Necm 53/39.

¹¹⁷ Nesâi, “Cenâiz”, 113.

Allah yolunda kalbi cihada bağlı olarak ölen kimse müstesna; Onların ameli kıyamete kadar artar ve kabir fitnesinden emin olur” buyrulmuştur.¹¹⁸ Her iki rivayette de kabir fitnesi veya sorgusundan kurtuluş istisna lafızları kullanılarak şehitlere has kılınmıştır. Bu rivayetlerin sahih senedle nakledilmesi ve birbiriyle anlamca ittifak halinde bulunmasından hareketle bilgi ifade etme açısından Cuma günü ölmenin faziletini haber veren rivayetlerden daha güvenilir olduğu ortadadır. Zaten böyle bir ikramın en meşakkatli ibadet sayılan cihad ve akabindeki şehadet için vazedilmesi mantık ve vicdan açısından daha uygun düşmektedir. Bununla birlikte niyet ve irade olmaksızın ölümü Cuma gününe rastlayan birinin şehitlerle aynı mukabeleyi görmesi, ilahi adalet ve amel-ödül arasındaki ölçülülük gibi hususları sorgulamaya açacaktır. Bu bilgilerden hareketle ilgili rivayetin kendinden daha güvenilir hadislerle tearuz ettiği düşünülmektedir.

Hadisin ilim adamları nezdinde yeri daha çok menfi bir çizgide iken halkın dini yaşantısında çoktan yerini almış anlatılardan biri olduğu da yadsınmaz bir gerçektir. İslâm dininin öngördüğü ideal şekil ve kaideler, halk kitleleri tarafından farklı şekil ve renkte algılanabilirler. Toplum içerisindeki bu tip bir dindarlığı besleyen en önemli kaynaklardan biri halk içerisinde şöhret bulmuş rivayetlerdir. Hadis istilahında “Müştehir Hadis” olarak adlandırılan bu tür rivayetler sahihlik ve zayıflık derecesi ne olursa olsun halk arasında varlıklarını sürdürmüşlerdir.¹¹⁹ Bir rivayetin sened ve metninin sahih olması onun toplumda kabul görmesi ve şöhret kazanması için yeterli bir özellik değildir. Halk kitleleri daha çok kolay öğrenilebilir, veciz ifadeli, hikmet ve ibret içerikli, umut ve heyecan aşıl原因 rivayetleri benimsemeye daha meyilli görünmektedir. Nitekim hadis usulü alanında eser veren ilk müelliflerden sayılan Müslim, hadislerin rivayet nedenleri ve illetlerini öğrenme konusunda ehl-i hadisin verdiği emeği sıradan vatandaşın göstermesini beklemenin bir anlamı bulunmadığını söylemiştir. Nitekim ona göre sıradan halk, hadis konusunda az bir bilgiye bile sahip değildir.¹²⁰ Dolayısıyla bu gibi rivayet kümelerinin halk arasında bilinmesi ve yaygınlık göstermesi hadislerin sahih olmasından daha ziyade Müslim’in de işaret ettiği cehl olgusuyla doğrudan ilintili görünmektedir.

Sonuç

Çalışmamızda bazı hadis kaynaklarında zikri geçen Cuma günü ölen kimselerin bir takım lütuf ve ikrama mazhar olacağını haber veren rivayetler ele alınmıştır. Tespit edilebildiği kadarıyla rivayetin tahrir edildiği en eski kaynak, Abdurrezzak’ın *Musannef*’idir. Rivayetin Abdullah b. Amr, Cabir b. Abdullah ve Enes b. Mâlik’ten olmak üzere üç sahabe râvisi olduğu görülmektedir. Abdullah b. Amr kanalıyla gelen tarik muhaddisler tarafından görece daha ilgi görmüştür. Ancak rivayetin varyantları ayrı ayrı isnad tenkidine tabi tutulduğunda râvilerinin cerh edildiği ve sıhhat açısından zayıf veya çok zayıf seviyede oldukları tespit edilmiştir. Öte yandan rivayetin şahid ve mütabiiler vesilesiyle hasen olduğu iddiası yalnızca Süyûtî ve Elbânî tarafından dillendirilmiş olup bu haliyle şaz bir görüş olarak karşımıza çıkmaktadır.

Hadis metin açısından incelendiğinde ise bazı lafız farklılıkları bulunduğu tespit edilmiştir. Buna göre Cuma günü ölen kimseye tariklerin bir kısmında kabir azabı diğer bir kısmında kabir fitnesi vadedilmiştir. Bazı kaynaklarda şehit olarak yazılacağı ve şehitlerin ardından cennete gireceği gibi ziyadeler bulunsa da bunların hakim metne aykırı düştükleri görülmüştür. Konuyla ilgili kalem oynatan alimlerin bir kısmı rivayete gaybî daire çerçevesinde bakmak suretiyle ılımlı yaklaşırken daha kalabalık bir kısmı ise irade ve ihtiyar olmadan mükafat ve cezanın olamayacağı ve fedâilü’l-hadis çerçevesinde değerlendirilemeyeceği yönünde kanaat bildirmişlerdir.

Öte yandan ilgili rivayetin Kur’an’ın vazettiği, iyiliğe teşvik ve adaletin tesisi gibi insanlık açısından önemli kavramlara hizmet etmediği ve irade üzerine kurgulanan dünya ve ahiret dengesi ile uygunluk göstermediği tespit edilmiştir.

Cuma gününün fazileti hakkında hadisler sahih hadislerin konuyla ilgili çizdiği porteye de uygunluk göstermemektedir. Nitekim bazı sahih hadislerde kabir azabından kurutuluşun sadece şehitlere has kılındığı bildirilmektedir. Şehadet gibi yüksek mertebeye erişen müminlerin böyle bir lütfâ mazhar olacağı bilgisi hem sahih kanallardan gelmesi hem de amel-mükafat dengesine uygunluk göstermesi bakımından tercihe şayandır. Buna karşın hiçbir ihtiyar ve gayreti bulunmaksızın yalnızca Cuma günü vefat ettiği için bir bireyin Allah yolunda can verenlerle aynı muameleye mazhar olduğu düşüncesi de hem akla hem de vicdana ters düşmektedir. Dolayısıyla ilgili hadisin daha güçlü bilgi ifade eden hadislerle tearuz halinde olduğu kanaati ağır basmaktadır.

Sonuç olarak hadisin isnadının zayıf, metninin ise Kur’an ve sahih hadislere aykırı olduğu tespit edilmiştir.

¹¹⁸ Tirmizî, “Fedâilü’l-Cihâd”, 2

¹¹⁹ Abdullah Aydın, *Hadis İstilahları Sözlüğü* (İstanbul: Timaş, 1978), 117.

¹²⁰ Müslim, “Mukaddime”, 3.

Kaynakça | References

- Abdürrezzâk, Ebû Bekr Abdürrezzâk b. Hemmâm b. Nâfi' es-San'ânî. *el-Musannef*. Beyrut: Mektebetü'l-İslâmî, 1403.
- Ahmed b. Hanbel, Ebû Abdillâh Ahmed b. Muhammed eş-Şeybânî. *el-Müsned*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001.
- Aydınlı, Abdullah. *Hadis Istılahları Sözlüğü*. İstanbul: Timaş, 1978.
- Bağdâdî, Ebû Bekr Ahmed b. Alî b. Sâbit. *Tarihu'l-Bağdâd ve Zeylühâ*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1417.
- Beyhakî, Ebû Bekr Ahmed b. el-Hüseyn. *İsbâtü'azâbi'l-kabr*. Ürdün: Dâru'l-Furkan, 1405.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî. *el-Câmiu'l-müsnedü's-sahihu'l-muhtasar*. thk. Muhammed Züheyr b. Nasır. b.y: Dâru Tavki'n-Necât, 1422.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî. *et-Tarihu'l-Evsat*. Kahire: Dâru'l-Va'y, 1977.
- Buhârî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İsmâîl el-Cu'fî. *et-Tarihu'l-Kebîr*. Haydarabad: Dâiratü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, t.y.
- Dârekutnî, Ebü'l-Hasen Alî b. Ömer. *ed-Duefâ ve'l-Mecrûhîn*. Medine: Mecelletü'l-Camiâti'l-İslâmiyye, 1403.
- Dârimî, Ebû Muhammed Abdullah b. Abdirrahmân. *es-Sünen*. Suud: Dâru'l-Mugnî, 1412/2000.
- Ebû Dâvûd, Süleymân b. el-Eş'as b. İshâk es-Sicistânî. *es-Sünen*. thk. Şuayb Arnavut. b.y: Dâru'r-Risâleti'l-Alemiyye, 2009.
- Ebû Nuaym, Ahmed b. Abdillâh el-İsfahânî. *Hilyetü'l-Evliyâ*. Mısır: Saâdet, 1974.
- Ebû Ya'lâ, Ahmed b. Alî el-Mevsilî. *el-Müsned. Şam: Dâru'l-Me'mûn*, 1984.
- Ebû Zür'a, Abdurrahmân b. Amr b. Abdillâh ed-Dimaşkî. *el-Müdeşsin*. thk. Rafet Fevzi Abdül-Muttalib. b.y: Dâru'l-Vefâ, 1995.
- Görmez, Mehmet. "Tergîb ve Terhîb". *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 40/508 İstanbul, TDV Yayınları, 2011.
- Hakim et-Tirmizî, Ebû Abdillâh Muhammed b. Alî. *Nevâdiru'l-usûl*. Beyrut: Dâru'l-Ceyl, t.y.
- Heysemî, Ebü'l-Hasen Nûrüddîn Alî b. Ebî Bekr. *Mecmau'z-Zevâid*. Kahire: Mektebetü'l-Kudsi, 1994.
- İbn Adî, Ebû Ahmed Abdullâh b. Adî b. Abdillâh el-Cürcânî. *el-Kâmil fi Duafâi'r-Ricâl*. Beyrut: el-Kütübü'l-İlmiyye, 1987.
- İbn Asâkir, Ebü'l-Kâsim Alî b. el-Hasen b. Hibetillâh b. Abdillâh b. Hüseyin ed-Dimaşkî eş-Şâfiî. *Târîhu Dimaşk*. Beyrut: Dâru'l-Fikr, 1995.
- İbn Bâz, Abdülaziz b. Abdullah b. Baz. *Fetâva Nur-u ale'd-Derb*. Riyad: İdâratü Mücilleti'l-İslâmiyye, 2009.
- İbn Ebî Hâtim, Ebû Muhammed Abdurrahmân b. Muhammed b. İdrîs er-Râzî. *el-Cerh ve't-Ta'dîl*. Haydarabad: Dâiratü'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1952.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tehzîbü't-Tehzîb*. Hindistan: Matbaatü'd-Dairati'l-Meârifî'n-Nizamiyye, 1326.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *el-Metâlibü'l-Âliyye*. b.y: Dâru'l-Âsime, 2000.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Fethu'l-Bârî Şerhu Şahîh el-Buhârî*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1379.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Lisânü'l-Mîzan*. b.y: Dâru'l-Beşâiri'l-İslâmiyye, 2002.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Mizânü'l-İ'tidal*. thk. Ali Muhammed el-Becâvî. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963.
- İbn Hacer, Ebü'l-Fazl Şihâbüddîn Ahmed b. Alî b. Muhammed el-Askalânî. *Tahrîru Tekrîbi't-Tehzîb*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1997.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân. *el-Mecrûhîn*. Riyad: Dâru's-Sami'î, 2000.
- İbn Hibbân, Ebû Hâtim Muhammed b. Hibbân. *es-Sikât*. Haydarabad: Dâirati'l-Mearifi'l-Osmaniyye, 1973.
- İbn Manzûr, Ebü'l-Fazl Cemâlüddîn b. Mükerrrem er-Rüveyfî. *Lisânü'l Arab*. Beyrut: Dârus'Sâder, 1414.
- İbn Sa'd, Ebû Abdillâh Muhammed b. Sa'd el-Bağdâdî. *et-Tabakâtü'l-Kübrâ*. Beyrut: Dâru's-Sadr, 1968.
- İbn Üseymin, Muhammed b. Salih. *Fetâva Nur-u ale'd-Derb*. Riyad: Müessesetü Şeyh Muhammed b. Salih el-Üseyminel-Hayriyye. 1434.
- İbn Yûnus, Ebû Saîd Abdurrahmân b. Ahmed b. Yûnus b. Abdilâlâ es-Sadeî el-Mısırî. *Tarih-i İbn Yûnus*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1421.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Menakibü'l-İmam Ahmet*. b.y: Dâru'l-Hicr, 1409.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *ed-Duefâ ve'l-Metrukûn*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1406.
- İbnü'l-Cevzî, Ebü'l-Ferec Cemâlüddîn Abdurrahmân b. Alî b. Muhammed el-Bağdâdî. *Zâdü'l-mesîr fi İlmi't-Tefsîr*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1423.
- İbnü'l-Esîr, Ebü'l-Hasen İzzüddîn Alî b. Muhammed eş-Şeybânî. *eş-Şâfiî fi Şerhu Müsnedi's-Şâfiî*. Riyad: Mektebetü'r-Rüşd, 2005.
- İbnü's-Salâh, Ebû Amr Takıyyüddîn Osmân b. Salâhiddîn eş-Şehrezûrî. *Mukaddimetü İbn Salâh*. Suriye: Dâru'l-Fikr, 1986.
- Karaman, Hayrettin "Cuma", *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. 8/85-89. İstanbul, TDV Yayınları, 1993.
- Kastallânî, Ebü'l-Abbâs Şihâbüddîn Ahmed b. Muhammed b. Ebî Bekr. *İrşâdü's-Sârî*. Mısır: Matbatü'l-Kübrâ, 1323.
- Kenkevî, Reşid Ahmed, *el-Kevkeb-ud-durri ala Câmi't-Tirmizî*. Hindistan: Matbaatü Nedveti'l-Ulema, 1395.
- Keşmirî, Muhammed Enver Şâh Hüseyinî. *el-Arfu's-Şezî ala Camii't-Tirmizî*. Beyrut: Dâru Türâsil-Arabî, 2004.

- Kılıçer, M. Esat. "Cuma ve Cuma Namazı". *Diyanet İşleri Başkanlığı Dergisi* 7/70-71 (Mart-Nisan 1968), 61-63.
- Kissî, Ebû Muhammed Abd b. Humeyd b. Nasr. *el-Müntehab*. Kahire: Mektebetü's-Sünne, 1988.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tehzîbü'l-Kemâl*. Beyrut: Müessesetü'r-Rivaye, 1980.
- Mizzî, Ebû'l-Haccâc Cemâlüddîn Yûsuf b. Abdirrahmân b. Yûsuf. *Tuhfetü'l-Eşrâf*. b.y: Mektebetü'l-İslâmî, 1983.
- Moğultay b. Kılıç. *İkmâlü Tehzîbi'l-Kemâl*. b.y: el-Fâruku'l-Hadis, 2001.
- Mübârekpûrî, Ebû'l-Ulâ Muhammed Abdurrahmân b. Abdirrahîm. *Tuhfetü'l-Ahvezî*. Beyrut: Dâru'l kütübil ilmiyye, t.y.
- Müslim, Ebû'l-Hüseyn Müslim b. el-Haccâc b. Müslim el-Kuşeyrî. *el-Câmi'u's-Sahîh*. Beyrut: Dâru İhyâi't-Turâsi'l-Arabî, 1431/2010.
- Nâsiruddîn Elbânî. *Ahkâmü'l-Cenâiz*. b.y: el-Mektebetü'l-İslâmî, 1986.
- Nesâî, Ebû Abdirrahmân Ahmed b. Şuayb en-Nesâî. *es-Sünenü'l-Kübrâ*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 2001/1421.
- Özaydın, Abdülkerim. "İbnü'l-Esîr, İzzettin". *Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*. İstanbul: TDV Yayınları, 2000.
- Rafîî, Ebû'l-Kâsım Abdülkerîm b. Muhammed er-Râfîî. *Şerhu Müsned liş-Şafîî*. Katar: Vüzeratü'l-Ekfaf, 2007.
- Remlî, Şihâbüd-Dîn Ahmed b. Hamza. *Fetâva er-Remlî*. b.y: el-Mektebetü'l-İslâmiyye, t.y.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr. *el-lem'atü fi Hasâsî'l-Cum'a*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1987.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr. *es-Sirâcü'l-Münîr*. b.y: Dâru's-Sadık, 2009.
- Süyûtî, Ebû'l-Fazl Celâlüddîn b. Ebî Bekr. *Kütü'l-Mu'tezî alâ Câmi'i't-Tirmizî*. Mekke: Camiâtü'l-Ümmi'l-Kurâ, 1424.
- Şafîî, Ebû Abdillâh Muhammed b. İdrîs. *Müsnedü Şafîî*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 1400.
- Taberânî, Ebû'l-Kâsım Süleymân b. Ahmed. *el-Mu'cemü'l-Kebîr*. Kahire: Mektebetü İbn Teymiyye, 1994.
- Tirmizî, Ebû İsâ Muhammed b. İsâ. *es-Sünen*. Beyrut: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 1998.
- Uysal, Muhittin. *Tasavvuf Kültüründe Hadis*. İstanbul: Ensar Neşriyat, 2022.
- Yahyâ b. Sellâm, Ebû Zekeriyâ. *Tefsîr-u Yahya b. Sellâm*. Beyrut: Dâru'l-Kütübi'l-İlmiyye, 2004.
- Yaşar, Mehmet. *Günümüz Cuma Hutbelerinin Din Eğitimi Açısından Değerlendirilmesi*. Ankara: Ankara Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yüksek Lisan Tezi, 1995.
- Yıldırım, Ahmet. "Tasavvufun Kaynağı Olarak Hadis". *Hadis ve Siyer Araştırmaları Dergisi* 4/2 (2018), 51-70.
- Yıldırım, Enbiya. *Hadisçiler ve Çelişki -Beyhakîve İbnü'l-Cevzî Örneği-*. İstanbul: Rağbet Yayınları 2009.
- Zebidî, Ebû'l-Abbâs Zeynüddîn Ahmed b. Ahmed. *Sahîh-i Buhârî Muhtasarı Tecrîd-i Sarîh Tercemesi*. Ankara: Dîb Yayınları, 1981.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Siyeru a'lâmi'n-nübelâ?*. Beyrut: Müessesetü'r-Risâle, 1985.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Divânü'l-Duefâ*. Mekke: Mektebetü'n Nahda, 1976.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Mîzânü'l-i'tidâl fi nakdi'r-ricâl*. Beyrut: Dâru'l-Marife, 1963.
- Zehebî, Ebû Abdillâh Şemsüddîn Muhammed b. Ahmed b. Osmân. *Tarihu'l-İslâm*. b.y: Dâru'l-Garbi'l-İslâmî, 2003.

